

Türkiye’de tarihçiliğin 100 yılı: Siyasal ve sosyolojik eğilimler üzerine kronolojik bir muhasebe

Resul BABAOĞLU

Doç. Dr.

İzmir Kâtip Çelebi Üniversitesi

babaogluresul@hptmail.com

 0000-0002-8726-904X

Öz: Türkiye’de Cumhuriyet’in asırlık birikiminin takip edilebileceği alanlardan biri olan tarih yazımı, zaman içerisinde içerik ve metodolojik kırılmalara uğramış, bu durum bir disiplin olarak tarihçiliğe yeni imkânlar sağladığı gibi, onu dar kalıplara hapsedme tehdidi de içermiştir. Türkiye’de dönemsel ideolojik yönelimler ve küresel gelişmelerle yeni içerikler ve metotlarla dönüşen tarih yazımı, 100 yıllık sürede hatırı sayılır bir birikim oluşturmuştur. Osmanlı Devleti’nde Dârülfünun’da ilk tarih bölümünün açılmasından önce Mekteb-i Mülkiye ve diğer yüksekokullarda müfredata eklenen tarih dersleriyle bilimsel tarihçiliğin önü açılmış ve ilk bilimsel eserler kaleme alınmıştır. Bilimsel tarih yazımı alanındaki bu ilk kıpırdanmalardan 2000’li yıllara uzanan süreçte tarih bilimine karşı kesintisiz bir merak ve ilginin artarak devam etmesi, tarihin her dönemde popüler ve akademik işlevlerinin canlılığını göstermektedir. Türkiye’de ideolojiler ile tarih bilimi arasındaki sıkı bağlar belirgin birçok sesliliğe ve tarih metinlerinin üretiminde verimliliğe imkân vermekte, diğer yandan her dönemde konjonktürel olarak tarih yazımında görülen savrulmalar ise tarihçilik açısından düşündürücü sonuçlar doğurmaktadır. Türkiye’de tarih yazımının son asırda geçirdiği dönüşümü anlamlandırma amacındaki bu makale, mevcut birikimi değerlendirmeye dönük bütüncül bir bakış getirme çabası içerisinde.

Anahtar Kelimeler: Türkiye; Osmanlı; Tarih yazımı; Kemalizm; Post-Kemalizm

100 years of historiography in Türkiye: A chronological accounting of political and sociological trends

[Makale Türü:](#)

Araştırma Makalesi

[Gönderim Tarihi:](#)

15.11.2024

[Kabul Tarihi:](#)

05.12.2024

Abstract: Historiography, which is one of the fields where the centuries-old accumulation of the Republic can be traced, has undergone content and methodological ruptures over time, which has provided new opportunities for historiography as a discipline, but also threatened to confine it to narrow molds. In Turkey, historiography, which has been transformed with new contents and methods due to periodic ideological orientations and global developments, has created a considerable accumulation in a period of 100 years. Before the opening of the first history department at Dârülfünun in the Ottoman Empire, history courses added to the curriculum at Mekteb-i Mülkiye and other colleges paved the way for scientific historiography and the first scientific works were written. From these first stirrings in the field of scientific historiography to the 2000s, an uninterrupted curiosity and interest in the science of history continued to grow, demonstrating the vitality of the popular and academic functions of history in every period. The close ties between ideologies and historiography in Turkey allow for a prominent plurality of voices and an efficiency in the production of historical texts; on the other hand, the conjunctural shifts in historiography in every period have thought-provoking consequences for historiography. This article, which aims to make sense of the transformation of historiography in Turkey in the last century, endeavours to bring a holistic view towards evaluating the existing accumulation.

Keywords: Turkey; Ottoman Empire; Historiography; Kemalism; Post-Kemalism

Extended Summary

Purpose

In many ways, the 100th anniversary of the Republic in Turkey is a good opportunity to take stock of history. Just as a balance sheet can be drawn for Republican Turkey in different fields, the transformation of historiography in the last century can be analyzed in a similar way. Historiography, which was shaped by the Turkish History Thesis in the early period of the Republic, had great traces of the accumulation of the Constitutional Monarchy period, but it also had unique aspects. What kind of changes historiography, whose boundaries were drawn during Atatürk's era, has undergone in the process extending to the 2000s has been heavily influenced by sociological and political tendencies. This study aims to analyze this evolution in historiography. One of the important factors that determined the boundaries and color of the historiographical understanding of Atatürk's era was the influence of the *Nutuk*, which was prepared in 1927. Although Mustafa Kemal evaluated the important developments that took place between 1919 and 1927 in this work, from time to time, the intonations about the Ottoman Empire and the Ottoman rulers were also noteworthy. In general terms, the Ottoman dynasty was held responsible for the backwardness of the 600-year-old Ottoman Empire and its inability to keep up with historical conditions, indirectly creating an atmosphere that dominated the historical texts analyzing the period. In the History Congresses organized under the auspices of Atatürk himself, the distant past of the Turks was attributed to the Huns and Etruscans, and in a sense, the Ottoman past was relegated to the background. According to Ersanlı, in the 1920s and partly in the 1930s, linking the origins of the newly established Republic with the Ottoman Empire was not possible in the political climate influenced by official circles. In fact, this endeavor of the political elites of the new Turkey was in harmony with the understanding of history of the newly independent Balkan states, which sought to erase their Ottoman past from public memory.

Method

Within the scope of this study, content analysis and descriptive approach, one of the qualitative research methods, were preferred. One of the developments that reminded the idea of a limited continuity between the Ottoman Empire and Republican Turkey was the excitement in intellectual circles due to the fact that the Tanzimat Edict, which celebrated its 100th anniversary in 1939, marked the beginning of the modernization adventure. This perspective, which drew parallels between the Tanzimat officials and the reformists of the Republic, led to the writing of articles with benevolent interpretations of Ottoman modernization, excluding the reign of Abdülhamid II. The Ottoman narrative of the Kemalist conception of history is largely shaped around a series of meaningful but futile reforms such as

the Tulip Period, Nizâm-ı Cedid, Tanzimat and the Edict of Reform, which emerged to prevent Ottoman decline. According to Yaycıoğlu, the Ottoman historiography of the early Republic was a critique of decline and treated as a fated process leading to the establishment of the Republic of Turkey.

Results and Discussion

In the conjuncture shaped by the Republican paradigm, the defeats against the great powers, the economic expansion of European states, and the deep emphasis on territorial losses confined Ottoman historiography to the confines of the post-mortem narrative. Leading figures of Ottoman historiography such as Enver Ziya Karal, İsmail Hakkı Uzunçarşılı, Mükrimin Halil Yinanç and Fuat Köprülü conducted their academic work under the influence of the state-centered and protectionist economic model in a critical relationship with the Ottoman past. In this period, the Tanzimat I, which reveals the relationship between the state and historiography: On the Occasion of its Hundredth Anniversary, which revealed the relationship between the state and historiography in this period, made historical inferences about the Tanzimat reforms by taking these criteria into consideration. The difference in method and understanding used in the articles in the International Symposium on the 150th Anniversary of Tanzimat published by the Turkish Historical Society in 1994, half a century after the publication of this work, revealed the sharp transformation in Ottoman historiography in the last 50 years. Undoubtedly, the fact that the work published in 1940 focused mostly on legal regulations due to the fact that archival documents had not yet been classified corresponds to a methodological limitation, whereas the papers presented at the symposium held on the 150th anniversary of the Tanzimat, although critical approaches to the modernization paradigm were observed in places, the issues related to Ottoman history were examined from a comparative perspective and texts focusing on the provinces with rich archival materials were included.

Conclusion

In 1946, as the steps towards democratization began to be felt in Turkey, an air of freedom began to be felt in intellectual and academic life. The emergence of some contrary views in historiography, albeit timidly at first, was the first sign of polyphony in this field. In this period, when the historiography known as the right conservative reading of history began to stir, the first examples of revisionist historiography began to find a place in the conservative Islamist press. In publications such as the *Büyük Doğu* periodical published by Necip Fazıl Kısakürek, *Sebilürreşat*, *Ehli Sünnet*, *İslam* periodical and *İslam'ın Nuru*, texts that rejected the Kemalist official historiography's reading of recent history were written. From the 1950s onwards, the right-conservative reading of history has opposed the narrative of the history of the Revolution through the accounting of recent history. Discussions on Abdülhamid II, Lausanne, the Caliphate, the War of Independence and the Committee of Union and Progress were among the

dominant topics of popular historiography. It should be noted that with the effect of the liberalization observed in the political atmosphere since the first years of the Democratic Party's rule, the memoirs of the leading commanders of the War of Independence were published. Autobiographical works, which contain the conflict between Mustafa Kemal and his comrades-in-arms during the important phases of the War of Independence, the Lausanne Conference and the adoption of the revolutions in a way that contradicts the narrative in the Nutuk, opened the door to a different perspective on recent history. Another important aspect of the 1950s in terms of historiography was the successive memoirs and interviews of the cadres who led the National Struggle. Sel Publishing's Atatürk Kütüphanesi, Ekicigil Tarih Publishing's Siyasi Dargınlıklar series by Kandemir, and finally Cemal Kutay's Tarih Konuşuyor series brought to the table the aspects of the National Struggle period that had been kept silent.

One of the fields that opened new windows for historiography in Turkey after the 1960s was the development of constitutional and legal historiography. Intellectuals such as Yavuz Abadan, Bülent Tanör, Reşat Kaynar, Bahri Savcı, Tarık Zafer Tunaya, Mümtaz Soysal, Bülent Tanör and Recai G. Okandan examined constitutional law from the Ottoman Empire to the Republic in its various dimensions, while also examining political structures and party programs in the context of institutional progress. Ersin Kalaycıoğlu, Ali Yaşar Sarıbay and Ergun Özbudun made important contributions to historiography with their academic productions as the last heirs of the historiographical tradition that can be defined as history of law, history of administration, political culture and public law. By the 1970s, it is possible to see that there was a significant literature on the transition from the Imperial past to the Republic.

Giriş

Osmanlı Devleti'nde hatırı sayılır bir birikim oluşturan tarih anlayışının Cumhuriyet dönemi Türkiye'si'ne en önemli yansıması siyasal elitlerin tarihi siyasi bir meşruiyet alanı olarak görme konusunda son derece iştahlı olmalarıydı (Ersanlı, 2011: 67). İmparatorluktan Cumhuriyet idaresine geçiş süreci, son on yılda travmatik bir şekilde çözülmeye uğrayan etnik çeşitlilik esaslı toplumsal yapının ulus inşası için dönüştürülmesi ile paralel bir şekilde yürüyordu. 20. yüzyılın başlarında dünya genelinde gözlemlenebilen ulus inşa süreçlerinin vaz geçilmez bir enstrümanı olan modern tarihçilik yeni ulusların imal edilmesi ve yeni dünya düzeninde yer edinmeleri gibi oldukça hayati önemdeki çabalara eşlik etmiştir. Geçmişin mirasını korumak için bir araya gelen ulusun kolektif belleğini besleyen en önemli unsurların başında gelen tarihçilik toplumsal aidiyet duygusunun oluşturulması için de önemli argümanlar üretilmesinde başat rol oynuyordu (Kaya, Özdemir ve Şimşek, 2004: 273). Toplumun kolektif belleği çoğu

zaman siyasal elitler ve iktidarın ihtiyaçları çerçevesinde geçmişin evcilleştirilerek seçici dikkat ve unutmama mekanizmaları vasıtasıyla toplumsal belleğin tesis edilmesi ile sonuçlanmaktadır (Bilgin, 2013: 16). Bu siyasal ve toplumsal koşullarda girilen 1930'lu yıllarda ulus inşa sürecine uyumlu bir tarih yorumu egemen hale gelmiştir. Cumhuriyet'in kurucu seçkinlerinin ortak dil, ortak tarih ve kültür unsurları ile ulus devlet idealini var etme düşüncesinin bu sonucu doğurduğu şüphe götürmez bir gerçektir (Şirin, 2024: 119). I. ve II. Türk Tarih Kongreleri ile sınırları çizilen resmî tarih tezinin egemen olduğu 1930'lu yıllarda orta öğretim düzeyinde sözü edilen tarih anlayışına uygun bir tarih yazımı ve aktarımı söz konusu olmasına karşın, yükseköğrenim düzeyinde çeşitliliğe dayanan canlı bir tarihçilik ortamının olduğu söylenebilir (Toprak, 1986: 433).

Cumhuriyet'in kurucu kadrosunun tarihe yoğun ilgi göstermesi bir yönüyle Atatürk'ün hayata geçirmek istediği kültür devrimi ile akalı bir durumdu. Dil ve tarih çalışmaları sayesinde Türklerin kadim bir tarihe sahip olduklarının ve medeniyete önemli katkılar yaptıklarının kanıtlanacağı bilimsel altyapıya erişmek mümkün hale gelecekti. Bu doğrultuda atılan en önemli adım hiç kuşkusuz 1931 senesinde Türk Tarihi Tetkik Cemiyeti'nin özerk bir kuruluş olarak tesis edilmesi olmuştur. Bu dönemde İstanbul Üniversitesi bünyesinde bir Türkiyat Enstitüsü faaliyete geçirilerek müdürlüğüne Fuad Köprülü getirilmiştir. 1935 yılında Türk Tarih Kurumu adını alan Türk Tarihi Tetkik Cemiyeti, arkeoloji ve antropoloji çalışmalarına da ev sahipliği yapmıştır. Yine aynı yıllarda Ankara'da Dil ve Tarih-Coğrafya Fakültesi'nin kurulması da Atatürk döneminin kültür politikaları konusunda bir fikir vermektedir. Atatürk'ün teşvikiyle bir ekip tarafından yayına hazırlanan Türk Tarihinin Ana Hatları adlı eser önce 600 sayfalık bir cildin, daha sonra da çeşitli fasiküllerin ortaya çıkmasıyla hayat bulmuştur. Bu eser, içerdiği varsayımların temellendirilmesi konusundaki zayıflığından dolayı dönemin entelektüel otoritelerince kabul görmemiş ancak aynı yıl Maarif Vekâleti tarafından dört ciltlik tarih kitabı yayınlanmıştır.

Cumhuriyet'in bu ilk yıllarında öne çıkan tarihçiler arasında Fuad Köprülü, İsmail Hakkı Uzunçarşılı ve Yusuf Hikmet Bayur'un çalışmalarını zikretmek yerinde olacaktır (Şakiroğlu, 1984: 11). Belki Tefik Bıyıklıoğlu'nun da eklenebileceği bu isimlerden anlaşılabilir gibi, milli dil, kültür ve tarih politikalarına yoğunlaşılacak bu yıllarda tarih ve tarihçilik de belirli misyonlar yüklenmiş muayyen şahısların ilgi ve sorumluluk alanlarına terk edilmiştir (Şimşek, 2017: 16). Bunun yanında, 1937 yılında yayın hayatına başlayan *Belleten* dergisi, Türk tarihinin bilimsel yaklaşımlarla inceleneceği bir platform olarak düşünülmüş, ayrıca, Halkevleri bünyesinde çıkarılan dergilerde de Türk Tarih Tezi'ne uygun tarih araştırmalarının yaygın hale getirilmesi amaçlanmıştır (Kafadar ve Karateke, 2011: 573).

1930'lu yıllar ile özdeşleşen Türk Tarih Tezi zaman içerisinde bilimsel açıdan büyük eleştiriler almış olsa da yansıtmış olduğu tarih anlayışını dönemin kültür devrimi ve zamanın hâkim küresel ideolojik yönelimleri ile beraber değerlendirmek gerekmektedir. Türk Tarih Tezi'nin oluşum şartlarına bakıldığında büyük ölçüde son dönem Osmanlı kültür çevrelerinde dolaşıma

sokulan Avrupa merkezli siyasal ve ideolojik kıpırdanmalar hâkim unsurlar arasındadır. Dolayısıyla Türk Tarih Tezi fikrinin büyük ölçüde son dönem Osmanlı düşünce akımları sayesinde serpilmeye başladığı kolaylıkla ileri sürülebilir (Yıldız, 2001: 184). Bu yıllarda *Türk Tarihinin Ana Hatları* adlı tarih kitabındaki tezler esas alınarak 1932’de düzenlenen I. Türk Tarih Kongresi, yeni tarih anlayışının tarihçilere kabul ettirilmesi şeklinde de anlaşılabilir bir politik hamle olarak değerlendirilebilir (Şimşek, 2017: 17). Diğer taraftan, tarih öğretiminde kullanılacak yeni metotların tarih öğretmenlerine benimsetilmesinde işlevsel olması düşünülen I. Türk Tarih Kongresi, 2-11 Temmuz 1932 tarihinde Ankara’da toplanmıştır. Bu kongre ile aynı zamanda Türk Tarih Tezi’nin bilimsel çevrelere duyurulması amaçlanmaktaydı (Akman, 2011: 85). Kongrenin açılış konuşmasını yapan dönemin Maarif Vekili Esat (Sagay) tarih bilimine yüklenen işlevi beyan etmiştir. Esat Bey’e göre, Türk çocuğu kendini ve mensup bulunduğu “Büyük Türk Milleti”nin yüksek uygarlığını, yeteneğini ve diğer uluslar arasındaki seçkin konumunu bilecek, ecdadından devraldığı bu milli ve tarihi seciyelerle benliğini yükseltecek ve dünya uygarlığına da eskisi gibi şerefli hizmetler yapmayı sürdürecekti (Toprak, 2011: 17). Esasen Türk Tarih Tezi ile ortaya atılan önermelerin doğrulanması amacını da taşıyan I. Türk Tarih Kongresi’ne katılarak bildiri sunan tarihçiler arasında Fuad Köprülü, Yusuf Akçura, Sadri Maksudi (Arsal), Ahmet Ağaoğlu, Zeki Velidi (Togan), Dr. Reşit Galip ve Ahmet Refik (Altınay) gibi isimler sayılabilir.

Ortaya atıldığı dönemde de bazı yönleri ile ciddi eleştiriler alan Türk Tarih Tezi, I. Türk Tarih Kongresi’nde de tartışma konusu olmuş, ancak bu teze yöneltelen eleştiriler Ersanlı’nın ifadeleriyle itizari (apologetic) bir nitelikte olmuştur (Ersanlı, 2011: 143). Kongrenin açılış konuşması o sıralar henüz 24 yaşında olan Atatürk’ün manevi kızı Afet (İnan) ve Reşit Galip tarafından yapılmıştır. “Tarihten evvel ve tarih fecrinde” başlığını taşıyan konuşma genel itibarıyla Türklerin Orta Asya kökenlerine vurgu yaparak topoğrafya, antropoloji ve arkeolojiye dayanan birtakım hipotezlere dayandırılmıştır (Toprak, 2012: 7). Afet İnan’ın mantıksal çerçevesini çizdiği ve kongrede genel kabul gören Türk Tarih Tezi, Fuat Köprülü, Zeki Velidi (Togan) ve Abdülkadir İnan tarafından eleştirilecektir. Fuat Köprülü, kongrede ağır basan resmî görüş ile uyum sağlayarak kaynak ve yöntem gibi gerekçelerle ölçülü eleştirilerde bulunurken, Zeki Velidi ise resmî görüşün takdimcisi olan Reşit Galip’in şiddetli eleştirilerine hedef olmuş ve akademik hayattan tümüyle dışlanarak yurt dışına gitmek zorunda bırakılmıştır (Kara, 2004: 330; I. Türk Tarih Kongresi, 1932). 1939 yılında yurda geri dönüşünden sonra akademik üretime devam eden Zeki Velidi, 1946’da *Umumi Türk Tarihi’ne Giriş* başlıklı anısal esere imza atmıştır (Acar, 2021).

Osmanlı Tarihçiliğinin Sınırlı Yükselişi: “Ancien Régime”i Hatırlamak

Diğer bir konu da 1930’lu yılların tarihçilik anlayışının 1910 ve 1920’li yıllarda Köprülü, Akçura, Necip Asım ve Ahmet Refik gibi Türkçü çevrelerin siyasi kurumlarla bağlantılı olmayan Türkçülük ideolojisi temelindeki özerk milli tarihçilik hamlesinden önemli farklar barındırmış olmasıdır (Ersanlı, 1985: 83).

Gerçekten de Balkan bozgunundan sonra Türkçü entelektüellerin başlattıkları milliyetçi eksenli tarih, edebiyat ve kültür hamlesi *Türk Derneği ve Genç Kalemler* gibi çatılar altında hâkim paradigmayı oluşturmuştur (Taştan, 2013: 25-30). Kemalist tarih anlayışı ise büyük ölçüde bürokratik bağlar ile sınırları belirlenmiş bir üst anlatı biçiminde beliriyordu. Bu tarihçilik anlayışında genellikle Türk Tarihinin Ana Hatları adlı eser ile I. ve II. Türk Tarih Kongrelerinde ortaya konulan tezler çerçevesinde konuların ele alınmasına ilişkin örtük bir konsensüsten bahsedilebilirdi.

Genel anlamda Osmanlı tarihçiliği gerileme paradigmasına bağlı bir şekilde icra edilirken Tanzimat dönemi devlet adamları hayırhah değerlendirmelerle ele alınıyor, I. Dünya Savaşı gibi nispeten yakın dönemin meseleleri de seçmeci bir tavırla inceleniyordu. Eric Maria Remarque'nin I. Dünya Savaşı'ndaki izlenimlerine bağlı olarak kaleme aldığı *Im Westen Nichts Neues* başlıklı romanının beyazperdeye aktarıldığı *Batı Cephesinde Yeni Bir Şey Yok* adlı filmi Elhamra Sineması'nda izledikten sonra savaşın travmalarını henüz atlatamamış olan halkın bu gerçeklerin gözler önüne serilmesine hazır olmadığı düşüncesiyle, filmin gösterime girmesini istemeyen Mustafa Kemal'in bu tavrı bahsi geçen seçmeci tarih anlayışının bir uzantısı olarak görülebilir (Önder ve Baydemir, 2005: 123). Bunun yanı sıra, I. Dünya Savaşı'nın yenilgiyle sonuçlanan Hicaz ve Kafkasya gibi cepheleleri bilinçli bir unutmama ameliyesiyle tarih anlatısında yer bulamazken Çanakkale Cephesi ve Kut'ül Amare Zaferi öne çıkarılabilmıştır (Toumarkine, 2021: 368). 1930'da Ahmet Emin Yalman'ın Amerika Birleşik Devletleri'nde yayınladığı *Turkey in the World War* başlıklı eser ise dönemi bir bütün olarak ele alması bakımından benzer yayınlardan farklı bir içeriğe sahiptir (Toumarkine, 2021: 385).

Atatürk döneminin tarihçilik anlayışının sınırlarını ve rengini belirleyen önemli unsurlardan biri de 1927 yılında hazırlanan *Nutuk* adlı eserin yarattığı etkiydi. Mustafa Kemal, her ne kadar bu eserde 1919-1927 yılları arasında cereyan eden önemli gelişmeleri değerlendirmiş olsa da zaman zaman Osmanlı Devleti ve Osmanlı yöneticileri ile ilgili tonlamalar da dikkat çekmekteydi. Genel anlamda Osmanlı Hanedanı, 600 yıllık Osmanlı Devleti'nin geri kalmışlığı ve tarihsel şartlara ayak uyduramayışının sorumlusu olarak gösterilirken dolaylı olarak dönemi inceleyen tarih metinlerini domine eden bir hava da yaratılmış oluyordu. Bizzat Atatürk'ün himayelerinde düzenlenen Tarih Kongrelerinde Türklerin kadim geçmişleri Hunlara ve Etrüsklere dayandırılarak bir anlamda Osmanlı geçmişi ikinci plana atılıyordu. Ersanlı'ya göre, 1920'li ve kısmen 1930'lu yıllarda yeni kurulan Cumhuriyet'in kökenlerinin Osmanlı İmparatorluğu ile ilişkilendirilmesi resmî çevrelerin etkili olduğu politik iklimde mümkün değildi. Hatta yeni Türkiye'nin siyasal elitlerinin bu uğraşısı bağımsızlığını yeni kazanmış ve Osmanlı geçmişlerini toplumsal hafızadan silme derdinde olan Balkan devletlerinin tarih anlayışı ile benzer bir çizgide ilerlemiştir (Ersanlı, 2002: 121).

Bir yönüyle Osmanlı geçmişi ile Cumhuriyet idaresi arasında tarihsel bir kopuş öyküsü yaratmak Kurtuluş Savaşı yıllarında hatırı sayılır fedakârlıklarda bulunmuş neslin de arzuladığı bir tutum olmuştur. Öyle ki, Osmanlı ile Cumhuriyet

arasında tasarılan kopuş paradigması, aynı zamanda Cumhuriyet rejiminin meşruiyetine hizmet etmek için tasarlanmıştır. Ancak buradaki sorun, Osmanlı geçmişinin resmî tarih anlatısından tamamen silinmesinin doğuracağı köksüzlük tehlikesi ile alakalı bir durumdur. Orta Asya Türk tarihi ve ilk çağ uygarlıklarının Türklük ile ilişkilendirildiği historiyoğrafi henüz bilimsel argümanlara istinat ettirilememiştir. Dolayısıyla, Tanzimat döneminin cesur reform girişimlerinin Kemalist devrime öncülük ettiği varsayımı ve Osmanlı Devleti'nin yükselme çağında kaydettiği askerî zaferlerin sahiplenilmesinde bir beis görülmemiştir. Ancak bu sefer de, hayırhah değerlendirmelere konu edilen bu geçmişin aktörleri olan “Osmanlı Hanedanı'nın yurt dışına sürgüne gönderilmesi fikri de tartışmaya açılır mıydı?” endişesi Cumhuriyet'in kurucu elitlerini ölçülü ve bir o kadar da dikkatli bir tarih anlatısı inşa etmeye sevk etmiştir (Ersanlı, 2002: 122-123). Özellikle Atatürk'ün ölümünden sonra Osmanlı dönemine eğilen tarih araştırmalarında bir popülerleşme görüldüğü bilinmekle birlikte, sözü edilen temkinlilik hali bu dönemde de devam etmiş, adeta bir otokontrol mekanizmasıyla kullanılan ifadeler ve söz kalıpları bilinçli tercihlerin ürünü olmuştur. Esasen, Atatürk'ün Nutuk adlı eserinde Osmanlı Hanedanı'nı itham eden bölümler 1922 yılında saltanatın kaldırılması ile ilgili düzenlemenin yapıldığı oturumda kullandığı ifadelerin tekrarından ibaret olmakla birlikte, Osmanlı yöneticilerine yönelik “bağnaz”, “işbirlikçi” ve “Türk kimliğini ortadan kaldırmak” gibi ağır suçlamaları içermektedir. Bu ifadelerin sarf edildiği 1920'lerin politik ortamında Kemalist harekete karşı İstanbul'da saray ve çevresinin merkezinde olduğu bir muhalif cereyanın diri halde olduğu akılda tutulmalıdır (Malkoç, 2014: 1-25). 1930'lara gelindiğindeyse rejimin karşısında böyle bir tehdit yoktu, ancak bu koşullarda da Osmanlı geçmişine ilişkin kısıtlı ölçekteki olumlu değerlendirmelere genellikle Osmanlı yöneticilerine yönelik aşağılayıcı ve küçük düşürücü söylemler eşlik etmiştir. Bu dönemde cari olan tarih anlayışında “Osmanlı ordusu” yerine “Türk ordusu” tabiri tercih edilmekte, söz gelimi “kahraman askerler” Girit'in fethi için yaşamlarını feda ederken “Deli İbrahim ise afrodizyak etkisi için amber alıp bütün zamanını kadınlarla geçirmektedir” ifadesi kullanılmaktadır (Danforth, 2014: 656).

Kemalist historiyoğrafinin Osmanlı tarihini nisyan parantezine aldığı yönünde Türkiye'deki sosyal bilim çalışmalarını kuşatan algı bir yanılsamadan ibaret olup neyse ki bu algıyı yapı sökümüne uğratan kayda değer çalışmalar konuyu sarahate kavuşturmuştur (Sönmez, 2021; Philliou, 2011). Erken Cumhuriyet döneminde Osmanlı tarihçiliğine ayrılan mesai sınırlı olsa da “ancien régime”in başarı hikâyelerinin tarih anlatısına eklenmesinde bir beis görülmemiştir. Bu duruma verilebilecek en yaygın örnek İstanbul'un fethi hadisesi ve Fatih Sultan Mehmed'in muktedir bir padişah olarak başarılı yönetim performansı idi. İstanbul'un fethini kutlama merasimleri her ne kadar II. Abdülhamid döneminde gündeme gelmiş olsa da hakiki manada bu tarihsel hadisenin gündeme gelip yerleşmesi II. Meşrutiyet dönemi aydınlarının çabalarıyla mümkün olmuştur. Hâlihazırda İstanbul'un fethine yönelik geliştirilmiş olan kolektif bilinç erken Cumhuriyet döneminin katı tarih tasavvurunda bile yer bulabilmiştir. Ahmet Refik (Altınay), Mükrimin Halil Yinanç ve Ali Saim Ülgen gibi

tarihçiler konu üzerinde belge neşriyatına dayanan çalışmalara imza atmışlardır (Şimşek ve Akbaş, 2023: 41-42). İstanbul'un fethinin 100. yıldönümüne denk gelen 1953 yılında yapılacak kutlamaların ve diğer etkinliklerin koordine edilmesi amacıyla 1941 yılında Maarif Vekâleti, Türk Tarih Kurumu ve Türkiye Turing ve Otomobil Kurumu arasında görüşmeler başlamıştır. Bu görüşmelerden bir sonuç alınamayınca İstanbul Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Dekanı Ord. Prof. Dr. Hamit Ongunsu başkanlığında Müzeler Genel Müdürü Hamit Zübeyir Koşay ve Topkapı Sarayı Müzesi Müdürü Tahsin Öz'den oluşan üç kişilik bir komisyon kurulmuştur. 1953'te yapılacak olan etkinlikler konusunda bir rapor hazırlayan komisyonun önerileri arasında broşürler, kartlar ve fotoğraf albümleri hazırlanması, pul ve madalyon bastırılması ve bir marş ve opera bestelenmesi ile festivaller ve resmîgeçitler düzenlenmesi de yer almıştır (Şimşek ve Akbaş, 2023: 43).

Osmanlı Devleti ile Cumhuriyet Türkiye'si arasında sınırlı bir devamlılık düşüncesini hatırlatan gelişmelerden biri de 1939 yılında 100. yılını dolduran Tanzimat Fermanı'nın modernleşme serüveninin başlangıcını oluşturması hasebiyle entelektüel çevrelerde oluşan heyecan idi. Tanzimat ricali ile Cumhuriyet reformistleri arasında paralellik kuran bu bakış açısı II. Abdülhamid'in saltanat devresini dışarıda bırakacak şekilde Osmanlı modernleşmesine yönelik hayırhah yorumlamalar içeren yazılar kaleme alınmıştır (Ölmez, 2023: 19). Kemalist tarih anlayışının Osmanlı anlatısı büyük ölçüde devletin gerilemesini önlemeye yönelik ortaya çıkan *Lale Devri*, *Nizâm-ı Cedid*, *Tanzimat* ve *Islahat Fermanı* gibi anlamlı, ancak nafîle ıslahatlar dizgesi etrafında şekillenmiştir. Yaycıoğlu'na göre, erken Cumhuriyet'in Osmanlı tarihçiliği bir inhitat eleştirisi olup Türkiye Cumhuriyeti'nin kuruluşuna giden mukadder bir süreç olarak ele alınmıştır. Büyük güçler karşısında alınan yenilgiler, Avrupalı devletlerin iktisadi yayılmaları ve toprak kayıplarına derinden yapılan vurgu Cumhuriyetçi paradigmanın şekillendirdiği konjonktürde Osmanlı tarihçiliğini *post-mortem* anlatı sınırlarına hapsedmiştir (Yaycıoğlu, 2023: 13-14). Enver Ziya Karal, İsmail Hakkı Uzunçarşılı, Mükrimin Halil Yinanç, Fuat Köprülü gibi Osmanlı tarihçiliğinin önde gelen isimleri Osmanlı geçmişi ile eleştirel bir ilişki içinde devlet merkezci ve korumacı iktisadi modelin etkisiyle akademik çalışmalarını yürütmüşlerdir. Bu dönemde devlet ve tarih yazımı arasındaki ilişkiyi ortaya koyan *Tanzimat I: Yüzüncü Yıldönümü Münasebetiyle* başlığıyla yayımlanan derleme eserde yer alan yazılardaki tarihsel çıkarımlar, Tanzimat reformlarının bu kriterlere göre değerlendirilmesiyle ortaya çıkmıştır. Bu eserin kaleme alınmasından yarım asır sonra 1994 yılında Türk Tarih Kurumu tarafından yayınlanan *Tanzimat'ın 150. Yıldönümü Uluslararası Sempozyumu*'nda yer alan makalelerde kullanılan yöntem ve anlayış farkı, son 50 yılda Osmanlı tarihçiliğinde yaşanan keskin dönüşümü ortaya koymuştur. Şüphesiz ki 1940'ta yayınlanan eserde henüz arşiv belgelerinin tasnif edilmemesinden dolayı daha çok kanuni düzenlemelere yer verilmiş olması yöntemsel bir sınırlılığa tekabül ederken Tanzimat'ın 150. yılında yapılan sempozyumda sunulan tebliğlerde yer yer modernleşme paradigmasına eleştirel yaklaşımlar gözlenmekle birlikte, Osmanlı tarihine ilişkin meseleler karşılaştırmalı bir perspektifle incelenmiş ve zengin arşiv malzemeleri ile taşraya odaklanan metinler yer almıştır (Köksal, 2010: 194).

Revizyonizmden Karşılaştırmalı Yönteme: Tarihyazımında Çoğulculuk Devresi

1946 genel seçimiyle gelişme kaydeden demokratik yaklaşımlara paralel olarak entelektüel ve akademik camia içerisinde de çoğulcu bir hava sezilmeye başlamıştır. İlk başlarda ürkekçe de olsa tarihyazımında birtakım aykırı görüşlerin ortaya çıkması bu alandaki çoksesliliğin ilk işareti olmuştur (Koçak, 2023: 88). 1930'lu yıllarda büyük ölçüde Türk Tarih Tezi ile sınırları belirlenen tarihçilik anlayışının II. Dünya Savaşı ertesinde rekabetçi demokrasinin ilk adımlarının atılmasına koşut olarak yeni yorumlamalara açık hale geldiği görülmüştür. Sağ muhafazakâr tarih okuması olarak bilinen tarihçiliğin kıpırdanmaya başladığı bu dönemde giderek canlanmaya başlayan muhafazakâr İslamcı basın yayın hayatında revizyonist tarihçiliğin ilk örnekleri yer bulmaya başlamıştır. Necip Fazıl Kısakürek tarafından yayınlanan *Büyük Doğu* mecmuası, *Sebilürreşat*, *Ehli Sünnet*, *İslam mecmuası* ve *İslam'ın Nuru* gibi yayın organlarında Kemalist resmî tarihçiliğin yakın tarih okumasına reddiye oluşturan metinler kaleme alınmıştır (Çınar ve Sezgin, 2013: 332). 1950'lerden itibaren sağ-muhafazakâr tarih okuması inkılâp tarihi anlatısı karşıtlığını yakın tarihin muhasebesi üzerinden yapmıştır. II. Abdülhamid, Lozan, Halifelik, Kurtuluş Savaşı ve İttihat ve Terakki gibi konular üzerinden başlatılan tartışmalar popüler tarihçiliğin başat konuları arasında yer almıştır (Babaoğlu, 2023: 517). 1945-1950 arasındaki devrede devrim-karşı devrim dikotomisine sahne olan siyasal koşullar kaçınılmaz olarak yerleşik tarih okumasına karşı bir tarih yorumunu da beraberinde getirecektir. Çetin Yetkin'in karşı devrim hareketini 1945 ile başlatması, alternatif bir tarihyazımını da içine alan siyasal hareketin Demokrat Parti öncesinde filizlendiğine delalet etmektedir (Yetkin, 2019).

Belirtmek gerekir ki Demokrat Parti'nin ilk iktidar yıllarından itibaren siyasal havada gözlenen liberalleşmenin de etkisiyle İstiklal Harbi'nin önde gelen komutanlarının anıları yayımlanma imkânına kavuşmuştur. Başta Kurtuluş Savaşı'nın önemli safhaları olmak üzere Lozan Konferansı ve devrimlerin kabul edilmesi gibi süreçlerde Mustafa Kemal ile silah arkadaşları arasında görülen ihtilafı Nutuk'taki anlatı ile çelişecek şekilde ihtiva eden otobiyografik eserler yakın tarihin farklı pencerelerden ele alınmasına kapı aralamıştır (Gürpınar, 2012). 1950'li yılları tarihçilik açısından önemli kılan bir diğer husus da Mili Mücadele'yi yürüten kadronun art arda çıkan anı ve söyleşileri olmuştur. Sel Yayınları'nın Atatürk Kütüphanesi, Ekicigil Tarih Yayınları'nın çıkardığı Kandemir'e ait *Siyasi Dargınlıklar* dizisi ve son olarak Cemal Kutay'ın *Tarih Konuşuyor* dizisi Milli Mücadele döneminin suskunlukla geçirilen yönlerini masaya yatırmıştır (Toprak, 2016: 41).

Tarih okumasında yeni yaklaşımların devreye girmesiyle birlikte İnönü'nün Milli Mücadele'deki rolü sorgulanmaya başlamıştır. Ancak, İnönü'nün şahsında yapılan itirazlar resmî tarihçilik ve Kemalist yakın tarih okumasını hedefe almaktaydı. Demokrat Parti'nin Bolu milletvekili olan Zuhuri Danışman, bu dönemde yayınlanan eserlerinde İnönü'nün Milli Mücadele'deki rolünü geri plana itmiştir (Mert, 2008: 128). Bu dönemde sağ-muhafazakar tarihçilik sözlü anlatı

düzeyinde mayalanmasına rağmen 1950'lerin sonlarından itibaren Necip Fazıl, Kadir Mısıroğlu ve Mustafa Müftüoğlu hacimli eserlerle yakın tarihin revizyonist yorumunu yaparken Osman Turan, İbrahim Kafesoğlu, Muharrem Ergin, Mehmet Altay Köymen, Faruk Timurtaş, İsmayıl Hakkı Baltacıoğlu ve Yılmaz Öztuna gibi tarihçi entelektüeller Cumhuriyet'in ilk yıllarında Kemalist resmî tarihçiliğin gölgesinde kalan Zeki Veli Togan ve Sadri Maksudi Arsal'ın ileriye taşıyamadığı milliyetçi tarih tasavvuruna hayatiyet kazandıracaklardır. II. Dünya Savaşı'ndan sonra Türkiye'de tek parti yönetiminin tartışılmaya başladığı siyasal koşullarda Cumhuriyet'in modernleşme paradigması da sorgulanır olmuştur. *Çığır, Hareket* ve *Büyük Doğu* gibi dergilerde yakın geçmişi eleştirel bir tarzda ele alan muhafazakâr entelektüeller, 1980'lerin resmî ideolojisi olan Türk-İslam sentezinin ve bu düşüncenin tarih anlatısının alt yapısını oluşturmuştur (Yıldırım, 2014: 1205). Erken Cumhuriyet döneminde Anadolu Hareketi'ni oluşturan muhafazakâr entelektüellerin Yusuf Akçura, Ziya Gökalp ve diğer milliyetçi aydınlardan farklı olarak Orta Asya Türk tarihinin merkeze alınmasından ziyade İslamiyet ile tanışan Türklerin Anadolu'da kurdukları köklü medeniyeti öne çıkarmışlardır. Nazım İrem'in Cumhuriyetçi muhafazakâr aydınlar olarak nitelediği isimler Kemalist aydınlanmanın bilimci, pozitivist ve radikal devrimci yönlerine karşı çıkmışlardır. Peyami Safa, *Türk İnkılabı'na Bakışlar* başlıklı eseriyle yakın tarihi farklı bir pencereden okuyarak yeni bir tarih okumasına yeltenirken Mustafa Şekip Tunç, İsmayıl Hakkı Baltacıoğlu ve Hilmi Ziya Ülken de muhafazakâr bir tarih ve kültür okumasının fikri temellerini oluşturmuşlardır (İrem, 2002; Obuz, 2018).

II. Dünya Savaşı sonrasının Türkiye'deki tarihsel yöntem açısından getirdiği en önemli yenilik toplumsal ve ekonomik tarihçiliğin dünya genelindeki yükselişinin derin yansımalarından ibaret olmuştur. İstanbul Üniversitesi İktisat Fakültesi, Dil ve Tarih-Coğrafya Fakültesi ve İstanbul Üniversitesi Edebiyat Fakültesi bünyesinde filizlenen bu tarihçilik anlayışını temsil eden tarihçiler arasında Tayyip Gökbilgin, Mustafa Akdağ,ERCÜMENT KURAN CENGİZ ORHONLU, MÜNİR AKTEPE ve ÖMER LÜTFİ BARKAN gibi isimler yer almıştır (Toprak, 2012: 10). Türkiye'de sosyal tarihçiliğin gelişmesinde Ömer Lütfi Barkan'a özel bir parantez ayırmak gerekmektedir. Tüm dünyada *Annales ekolü* adıyla yaygınlaşacak olan sosyal tarihçiliğin kurucuları olan Lucien Febvre ve Marc Block'un Strasbourg'da *Annales'i* çıkardıkları sırada aynı kentte hukuk eğitimi gören Barkan, Türkiye'ye döndükten sonra *İktisat Fakültesi Mecmuası*'nda Osmanlı Devleti'nin demografik, sosyal ve iktisadi hayatına yönelik makaleler yayınlamıştır (Toprak, 2012: 44). Diğer yandan, 1950'li yıllarda kurulan Atatürk Üniversitesi, Ege Üniversitesi, Karadeniz Teknik Üniversitesi ve Ortadoğu Teknik Üniversitesi'nde uzun süren bir bekleyişin ardından tarih bölümlerinin açılacak olması, sözü edilen yıllarda tarihyazımında üniversite dışı mecraların da hesaba katılmasını gerekli kılmaktadır. 1940'lı yıllarda yayımlanmaya başlayan İslam Ansiklopedisi ve Türk Ansiklopedisi fasiküller halinde yayınını sürdürmüştür. Genel anlamda 1950'li yıllar boyunca popüler tarih yayıncılığı dikkat çekmektedir. Reşat Ekrem Koçu'nun kaleme aldığı maddeleri ihtiva eden İstanbul Ansiklopedisi ile İsmail Hami Danişmend'in hazırladığı İzahlı Osmanlı Tarihi Kronolojisi akademik tarihçiliği de besleyen çığır açıcı eserler arasındadır (Özcan, 2023: 158-162).

1960'lı yılların sonlarından itibaren Avrupa'da başlayan sol gençlik hareketleri kısa zaman içinde Türkiye'de de makes bulmuştur. 1960 Anayasası'nın sağladığı görece siyasal özgürlük havasında Türkiye'de gözlenen sol düşüncedeki canlanmanın karşısında milliyetçi reaksiyoner bir gençlik hareketi ortaya çıkmıştır. 1960'lı ve 70'li yıllarda Türk tarihçiliğinin akademik üretiminin de bu akımın beslendiği fikri temeller arasında oduğu görülmektedir. Osman Turan'ın *Türk Cihan Hâkimiyeti Mefkûresi*, İbrahim Kafesoğlu'nun *Türk Milli Kültürü*, Mümtaz Turhan'ın *Kültür Değişmeleri ve Garplılaşmanın Neresindeyiz?* ve Dündar Taşer'in *Büyük Türkiye* adlı eserleri milliyetçi gençliğin yaygın bir şekilde okuduğu kitaplar arasında yer almıştır (Ünal, 2006: 117). 1960'ların düşünsel çoğulcu ortamında ekonomik ve sosyal tarihçiliğin yükselişini beraberinde getiren bir diğer gelişme ise tüm dünyada olduğu gibi Marksist düşüncenin Türkiye'de de revaç bulması olmuştur. Osmanlı'nın sosyal ve iktisadi yapısı üzerine eserler kaleme almış olan Mustafa Akdağ, Halil İnalçık, Ömer Lütfi Barkan gibi tarihçilerin ulaştıkları bulguları sorgulayan yeni tarih okuması Osmanlı'nın durağan iktisadi yapısını *feodalite-Asya Tipi Üretim Tarzı* (ATÜT) paradigması ışığında tartışmıştır (Toprak, 2012: 46). Karl Marx tarafından 1850'lerde Asya toplumlarının iktisadi yapısını açıklamak üzere geliştirilmiş olan bu kavram 1960'lı yıllar Türkiye'sinde sol cenaha mensup aydınlar arasında düşünsel bir kırılma yaratmıştır. Bu dönemin küresel bir anti-kolonyalizm dönemine denk gelmesi Türkiye'de de sosyal disiplinlerin diğer alanlarında olduğu gibi tarihçilerin de kalkınma, az gelişmişlik ve geri kalmışlığın nedenleri üzerinde mesai harcamalarına zemin hazırlamıştır. Sencer Divitçioğlu, Mübeccel Kıray, Cahit Tanyol, Muzaffer Erdost, Niyazi Berkes, Behice Boran ve Mehmet Ali Aybar gibi solcu düşünürlerin başlattıkları tartışma Türkiye'de tarih yazımını dönemsel olarak yönlendirmiştir (Akkurt, 2020). Bu dönemde Yerasimos Stefanos'un *Az Gelişmişlik Sürecinde Türkiye* ve İsmail Cem'in *Türkiye'de Geri Kalmışlığın Tarihi* bu düşünsel ortamın akademik çıktıları arasındaydı. 1961 Anayasası ile başlayan düşünsel çoğulculuk ortamında ortaya çıkan akademik tartışmaların aynı zamanda yakın tarihe de vurgular içerdiği görülmektedir. Esasen ilk olarak 1950'lerde başlayan İslamcı düşüncenin canlanması ile yer üstüne çıkan Anti-Kemalizm 1960'lardan sonra sol aydınlar arasında da yer yer benimsenecektir. İdris Küçükömer'in 1969'da yayınlanan *Batılılaşma-Düzenin Yabancılaşması* adlı eseri, sol düşüncede Kemalist tarih okumasına gönderme yapan ilk eserler arasındadır.

Osmanlı Devleti'nin geri kalmışlığının en önemli nedenini emperyalist Batı ülkelerinin yayılmacı politikaları ile açıklayan Doğan Avcıoğlu'na ayrı bir parantez açmak gerekmektedir. Avrupa emperyalizminin serbest ticaret ve finansal yayılma ile Osmanlı Devleti'nin ekonomisini esir aldığını savunan Doğan Avcıoğlu, Zafer Toprak'a göre Hobson-Hilfeding-Lenin çizgisinde emperyalizm kuramını Türkiye'ye uyarlamış oluyordu (Toprak, 2012: 11). Avcıoğlu, *Türkiye'nin Düzeni*, *Türklerin Tarihi* ve *Milli Kurtuluş Tarihi* başlıklı eserleri ile bu tarihsel yaklaşımını savunmakla birlikte, temsilcisi olduğu sol-Kemalizm düşüncesinin karizmatik düşünürlerinden biri olacaktır. *Yön* ve *Devrim* dergileri ile güncel siyasetin önemli meselelerine sol-Kemalizm penceresinden açıklamalar getirirken aynı zamanda Osmanlı/Türk tarihini kendine has üslubu ile ele almıştır. Yaygın bir görüşe göre,

Avcıoğlu, Türkiye’de özellikle askerler arasında geniş bir okuyucu kitlesine sahip olmuştur.

1960’lardan sonra Türkiye’de tarihçiliğe yeni pencereler açan alanlardan biri de Anayasa ve hukuk tarihçiliğinin kaydettiği gelişme olmuştur. Yavuz Abadan, Bülent Tanör, Reşat Kaynar, Bahri Savcı, Tarık Zafer Tunaya, Mümtaz Soysal ve Recai G. Okandan’ı ekleyebileceğimiz entelektüeller Osmanlı’dan Cumhuriyet’e uzanan anayasa hukukunu çeşitli boyutlarıyla incelerken aynı zamanda siyasal yapılar ve parti programlarını kurumsal ilerleme bağlamında ele almışlardır (Yaycıoğlu, 2023: 26). Hukuk tarihi, idare tarihi, siyasal kültür ve amme hukuku olarak tanımlayabileceğimiz tarihçilik geleneğinin son mirasçıları olarak Ersin Kalaycıoğlu, Ali Yaşar Sarıbay ve Ergun Özbudun akademik üretimleriyle tarihyazımına önemli katkılar yapmışlardır. 1970’li yıllara gelindiğinde İmparatorluk geçmişinden Cumhuriyet’e geçiş sürecini konu alan kayda değer bir literatür oluştuğunu görebilmek mümkündür. Niyazi Berkes’in Kanada’da tamamladığı *The Development of Secularism in Turkey* (1964) adlı tezinin Türkiye’de Cumhuriyet’in 50. yılına armağan olarak *Türkiye’de Çağdaşlaşma* başlığı ile (1975) yayınlanmasını takiben aynı yıllarda İnalçık’ın *Osmanlı İmparatorluğu Klasik Çağ (1300-1600)* ve Bernard Lewis’e ait *Modern Türkiye’nin Doğuşu* adlı eserlerin yayınlanmasıyla Osmanlı Devleti’nden ulus devlet modeline geçişin tarihsel dayanakları ilerlemeci tarih anlayışı ile açıklanmaya çalışılmıştır. Bu anlamda 1958’de Şerif Mardin’in Stanford Üniversitesi’nde tamamladığı ve 1962’de *The Genesis of Young Ottoman Thought* başlığıyla neşredilen eseri 1964’te Türkçeye Jön Türklerin Siyasi Fikirleri adıyla tercüme edilmiştir. Yaycıoğlu’na göre Osmanlı tarihini gerileme paradigması ile inceleyen Şerif Mardin bu eseriyle aynı zamanda düşünce tarihçiliğinin önemli eserlerinden birini üretmiştir (Yaycıoğlu, 2023: 27). Bu dönemde yerli tarihçilerle birlikte yurt dışında da 19. yüzyılda Osmanlı Devleti’nin geçirdiği dönüşüm ve ulus devlete geçiş sürecini anlamlandırmaya dönük eserler kaleme alınmıştır. Stanford Shaw’un Osmanlı İmparatorluğu ve Modern Türkiye, Gibb ve Bowen’in *Islamic Society and the West* ile Roderic H. Davison’un *Reform in the Ottoman Empire, 1856-1876*, (Osmanlı İmparatorluğu’nda Reform, 1856-1876) başlıklı klasikleri uzunca bir dönem referans eserler arasında yer almıştır (Zürcher, 2024: 33). Ancak Osmanlı tarihini modernleşme paradigması zemininde okuyan bu eserler çeşitli boyutlarıyla yöntemsel eleştirilere tabi tutulacaktır. Osmanlı’dan ulus devlete geçiş sürecini laiklik ve modernleşme penceresinden değerlendiren bu tarz entelektüel tarih yorumları Osmanlı tarihini devlet-toplum ikiliği ve diğer toplumsal iktisadi yapılarıdaki karşıtlıklar üzerinden inşa edildikleri için yazıldıkları dönemin klasikleri arasında yer alsalar da dünyada tarihçilik alanında ilerleyen dönemlerde yaşanacak gelişmeler doğrultusunda tenkit edileceklerdir. Modernleşme okulunun etkisiyle kaleme alınmış olan Osmanlı tarihlerine göre, Osmanlı modernleşmesinin lokomotifini geliştirmekte olan askerî-sivil bürokratik elitlerdir. Genel itibarıyla Avrupa’nın iktisadi ve askerî yayılmasına karşı Osmanlı Devleti’nin iç refleksi olarak beliren reformasyon süreci devlet merkezli bürokratik elitlerin liderliğinde yönetilmiştir. Osmanlı Devleti’nin politik bir yıkımdan kurtarılması ve toplumun

modernleşme programı doğrultusunda yukarıdan aşağıya dönüştürülmesi de bürokratik elitlerin liderliğinde başarılmıştır (Emrence, 2007: 139).

Osmanlı Devleti'ndeki sosyal süreçleri çoğunlukla göz ardı eden bu tarz eserlere verilebilecek en uç örneklerden biri, İslam üzerine yazdıklarıyla bilinen Türkolog Bernard Lewis'in 1961 yılında Oxford tarafından yayınlanan *The Emergence of Modern Turkey* adlı eseridir. Türkiye'de tarih bölümlerinin değişmez referans klasikleri arasında yer alan bu eser, eksiklikleri ve göz ardı ettikleriyle birçok bakımdan tenkit edilmiştir. Zürcher, 1876 anayasal devriminin anlatıldığı eserin ilgili bölümü okunduğunda eski rejimin Anadolu'daki açlık, Balkanlar'daki ayaklanmalar ya da devletin mali krizi gibi nedenlerden ziyade Namık Kemal'in Vatan yahut Silistre adlı oyunu ile pekâlâ yıkıldığı düşünülebilir yorumunda bulunmuştur (Zürcher, 2009: 87). Yine Zürcher'e göre, Osmanlı tarihinin sosyal ve iktisadi yapısını daha spesifik süreçleri göz önünde bulundurarak inceleyen Carter V. Fidler'in, *Bureaucratic Reform in the Ottoman Empire: The Sublime Port 1789-1922, Osmanlı Devleti'nde Bürokratik Reform: Babıali, Ottoman Civil Officialdom: A Social History, Kalemiyeden Mülkiyeye: Osmanlı Memurlarının Sosyal Tarihi* başlıklı eserleri, Osmanlı sivil bürokrasisinin gelişimini sosyal gözlemleri de içine alan bütüncül monografilere örnek olarak gösterilebilir (Zürcher, 2009: 87).

Her ne kadar Türkiye'de dışa açılma ve demokratikleşme dönemi olarak kabul edilen II. Dünya Savaşı sonrası döneme kadar Kuzey Amerika'daki üniversitelerde sistematik bir Türkiye çalışmaları disiplininin söz edilemeyeceği de 1920'li ve 1930'lu yıllarda bu alanda basit anlamda bir kıpırdanmadan bahsedilebilir. 1932 yılında Leland J. Gordon'un kaleme aldığı *American Relations with Turkey, 1830-1930: An Economic Interpretation* başlıklı eseri, Robert Kolej'in akademik tarihçilikteki kilit önemini ortaya koymaktaydı. Aynı şekilde Albert Lybyer, *The Government of the Ottoman Empire in the Time of Suleiman the Magnificent* ve Clarence Richard Johnson, *Constantinople To-day or The Pathfinder Survey of Constantinople: A Study in Oriental Social Life* künyeli eserler de bu kurumun Türkiye çalışmalarındaki önemli rolünü göstermektedir. 1930'lu yıllarda Amerikan üniversitelerinde art arda yapılan doktora tezleriyle Türkiye tarihine ilişkin verimli üretimlerin yapıldığı görülmektedir. Henry E. Allen, *The Turkish Transformation: A Study in Social and Religious Development*, Walter L. Wright, *Ottoman Statecraft: The Book of Counsel for Vezirs and Governors of Sari Mehmed Pasha the Defterdar* ve Donald Everett Webster, *The Turkey of Atatürk: Social Process in the Turkish Transformation* başlıklı eserler, Amerikan akademisinin erken dönem Türkiye çalışmalarına örnek olarak gösterilebilir (Reed, 1997: 17).

Erken Soğuk Savaş döneminden itibaren ABD'de yükselen bölge çalışmalarında/area studies bir alt disiplin olarak öne çıkan Türkiye çalışmaları büyük ölçüde Amerikalı diplomatik ve akademik çevrelerde Türkiye'ye duyulan ilgi ile açıklanabilmektedir. Bu dönemde Amerikan yardım programlarının Türkiye'de yürütülen faaliyetlerinin daha sağlıklı bir şekilde ilerleyebilmesi için siyasi, sosyal ve iktisadi yapıya dair akademik bulgulara ihtiyaç duyulmuştur (Örnek, 2012: 942). Post-kolonyalist dönemin hâkim entelektüel dalgası olan

modernleşme paradigması zemininde kaleme alınan eserler, Batının yeni müttefiki olan Türkiye'nin Amerikan diplomatik çevrelerinde tanınması adına önemli bir rol oynamış, ancak bununla beraber Türkiye'de akademik tarihçiliğe de irtifa kazandırmıştır (Quateart ve Sayarı, 2003). Sıkı bir teorik alt yapı kaygısı gözetmeyen bu eserlerden George Harris, diplomasi tarihine önemli bir katkı yaparken R. N. Frye, Türkiye, Amerika ve İran'ı karşılaştırdığı önemli eseriyle bölge çalışmalarına iyi bir örnek vermiştir. 1950'li yılların Türkiye'sinde ekonomi politikaları için öneriler getiren Thornburg katı devlet müdahaleciliğini tenkit etmiştir. Frederick Frey, Türkiye'de siyasal elitler üzerine yapmış olduğu araştırması ile prosopografik yöntemin tarih disiplinine getireceği yeni açılımlara kapı aralamıştır. ABD'de Türkiye çalışmalarında temayüz eden Jacob M. Landau, Dankwart A. Rustow, Stanford Shaw ve Ezel Kural Shaw, Zvi Yehuda Hershlag, Howard Reed, Frank Tachau, S. N. Eisenstadt ve Walter F. Weiker gibi isimler öncü çalışmalar kaleme almışlardır (Örnek, 2012: 956).

1950'li yıllardan itibaren modernleşme paradigmasının etkisinde yukarıdan aşağıya siyasal değişimler ve idari yapısal dönüşümleri Osmanlı bağlamında inceleyen eserler diplomatik, siyasal ve entelektüel tarihler şeklinde kaleme alınmışlardır. Dünya ekonomisi, sosyal sınıflar ve makro modellerle Osmanlı tarihini anlamlandırmaya dönük daha kapsamlı eserler ise bağımlılık ve dünya sistemi perspektifleriyle mümkün hale gelecektir (Emrence, 2007: 137). 1970'lerin sonlarından itibaren Immanuel Wallerstein'in ortaya attığı dünya sistemi teorisi devlet merkezli ve yapısal analizleri merkeze alan daha önceki dalgayı kurumsal ve post-kolonyal analizler ve muhtemelen yerel tarihler ile ikame edecektir. Esasen Osmanlı tarihinin karşılaştırmalı yorumuna dayanan çalışmaların öncülü ABD'de 1964 yılında Robert Ward ile Dankwart Rustow'un derlediği *Political Modernization in Japan and Turkey* adlı çalışmadır. Bu edisyon, peş peşe ulus devletlerin ortaya çıktığı ve büyük oranda sosyalizmi farklı şekillerde deneyimleyen devletlerin ABD yönetimini tedirgin ettiği post-kolonyalizm sürecinin bir ürünüdür (Zürcher, 2024: 35). Bunun yanı sıra, ABD'de New York Eyalet Üniversitesi'nde (SUNY) bulunan Braudel Enstitüsü küresel tarihçilikte merkezi bir rol oynamıştır. 1985'te sosyolog Çağlar Keyder, 1986'da Donald Quataert'ın ve 90'lı yılların başlarında Rifa'at 'Ali Abou-El-Haj'ın SUNY'e gelişinin ardından Türkiye tarihi alanındaki çalışmaların küresel bir bağlama oturtulduğu görülmektedir (Zürcher, 2024: 36). Binghampton ile bağlantılı akademisyenlerin Türkiye tarihine dönük çalışmalarında belirgin bir karşılaştırmalı perspektifin hâkim olması bu durumla açıklanabilir. Şevket Pamuk'un *The Ottoman Empire and European Capitalism, 1820-1913* ve Donald Quataert'ın *Social Disintegration and Popular Resistance in the Ottoman Empire, 1881-1908: Reactions to European Economic Penetration* başlıklı eserleri Osmanlı sosyal ve iktisadi tarihini global çerçevede ele almıştır. Benzer bir şekilde Reşat Kasaba da 1988'de kaleme aldığı *The Ottoman Empire and The World Economy: The Nineteenth Century* adlı yapıtıyla Osmanlı Devleti'nin dünya ekonomisi karşısında var olma mücadelesini, küresel iktisadi hegemonya ile benzeyen ve ayrık yönlere ortaya koymuştur. Rifa'at 'Ali Abou-El-Haj ise Osmanlı Devleti'nin o tarihlere kadar salt Batıya karşı bir reaksiyon olarak değerlendirilen modernleşme hamlelerinin istinat ettiği iç

dinamikleri genellikle ihmal edilmiş olan 16-18. yüzyıllara odaklandığı *Formation of the Modern State: Ottoman Empire Sixteenth to Eighteenth Centuries* başlıklı eserinde anlatmıştır (Klein, 2022: 255).

Binghampton ekolünün Türkiye çalışmalarında öncülük ettiği bir diğer alan da sosyal tarihçilik olmuştur. History from below/aşağıdan tarihçiliğin kurucu isimlerinden Donald Quataert, Osmanlı arşivlerinin adeta satır aralarını okuyarak sıradan insanların hayatlarına odaklanan araştırmalar yürütmüştür (Schull, 2014: 126). 1973 yılında *Ottoman Reform and Agriculture in the Ottoman Empire, 1876-1908* başlığıyla University of Houston'da tamamladığı doktora tezi Türkçeye *Anadolu'da Osmanlı Reformu ve Tarım* adıyla çevrildi. İngilizce kaleme aldığı *Ottoman Manufacturing in the Age of the Industrial Revolution* başlıklı eseri ise *Sanayi Devrimi Çağında Osmanlı İmalat Sektörü* adıyla Türkçe yayınlanmıştır. Quataert'ın Türkiye'de sosyal tarihçiliğin önemli örnekleri arasında sayılabilecek *Workers, Peasants and Economic Change in the Ottoman Empire, 1730-1914* ve *Miners and the State in the Ottoman Empire: the Zonguldak Coalfield, 1822-1920* başlıklı eserleri ise demiryolları, madenler ve limanlarda çalışan alt sosyal sınıfların tarihyazımında özne olarak yer aldığı kült eserler arasındadır (In Memory of Donald Quataert (1941-2011), 2011: 8). 1990'ların başında Halil İncal ile derlediği *An Economic and Social History of the Ottoman Empire 1300-1914 C. I-II* adlı çalışma ise Braudel Araştırma Merkezi ile başlayan ekolün akademik üretimlerinin güçlü halkalarından biri olmuştur (Zürcher, 2009: 89).

Yeni Osmanlılık, Kemalizm ve Post-Kemalizm Arasında Salınan Tarihçilik

Soğuk Savaş'ın başlarında tamamen stratejik nedenlere dayanan ABD'deki Türkiye çalışmalarındaki canlanma 1980'lere gelindiğinde büyük ölçüde darbe ortamı ile yeşeren paternalist devlet anlayışı ve bu siyasi iklimin getirdiği köklü değişimi anlamlandırma çabası ile pekişmiştir. Bu yıllarda Türkiye'de siyasi ve iktisadi alanlarda görülen hareketlilik ile kamuoyunda gözlenen canlanma, turizm potansiyelinin artması ve yurtdışındaki burs olanakların artış göstermesi 1989'dan itibaren Türkiye çalışmalarına gözle görülür bir biçimde zemin kazandırmıştır. Bu yıllarda ABD'deki Türkiye çalışmalarının önemli isimlerinden Bernard Lewis, Donald Quataert ve Stanford Shaw gibi isimlerin başını çektiği 69 sosyal bilimci Amerikan Kongresi'ne bir mektup yazarak Ermeni meselesi konusunda Türkiye'ye desteğini açıklamıştır. Bu arada Kongreye sunulan bu mektubun imzacılarından yalnızca 5'inin Türkiye kökenli olduğunu hatırlamak gerekmektedir. Çağlar Keyder'in SUNY Binghampton'da kadro alması, Reşat Kasaba'nı University of Washington'da ders vermeye başlaması ve 1988 yılında Fatma Müge Göçek'in de University of Michigan'da göreve başlaması Amerika'daki Osmanlı tarihçiliğine dinamizm katmıştır (Eissentat, 2014: 28).

12 Eylül askerî darbesinden sonra "Türk-İslam Sentezi"nin resmî ideoloji olarak benimsenmesine ek olarak iktisadi ve siyasi dönüşümlerle birlikte iç ve dış politikada yeni bir paradigmaya doğru gidilmiştir. Turgut Özal'ın başbakanlığı (1983-1989) ve cumhurbaşkanlık (1989-1993) dönemlerinde Osmanlı'nın güç ve

ihtişamını karakterize eden Osmanlı geçmişi kolektif hafıza ve kolektif tarih bilincini yeniden şekillendirmiştir. İç ve dış politika, tarih ve siyaset gibi alanlarda giderek hegemonik bir yapı arz etmeye başlayan yeni-Osmanlı söylem, bir yönüyle Kemalizm'in kurucu anlatısının zayıflatılmaya çalışılmasına paralel olarak post-emperyal travmanın dışa vurumu mahiyeti de taşımaktaydı. İlk defa 1985 yılında David Barchard tarafından *Turkey and the West* adlı eserde kullanılan *neo-Ottomanism* kavramı, Osmanlı'nın emperyal geçmişinin bilincinde olarak Türkiye'nin küresel ve bölgesel siyasette daha etkili olabileceği varsayımına dayandırılmıştır. Bu düşüncenin yaygınlık kazanması 1980'lerde Türkiye'nin toplumsal ve siyasal dönüşümü ile alakalı olduğu kadar uluslararası koşulların uygunluğu da hesaba katılması gereken bir unsurdur. Özal'ın neo-liberal ekonomi anlayışı ve yapısal reform programına uygun bir idari sistem için Kemalizm'in ikame edilmesi yerine Osmanlıcılık ile güncellenip modifiye edilmesi amaçlanmaktaydı (Yavuz, 2016: 443).

Kemalist resmî ideolojinin homojenleştirici toplum ve siyaset tasavvuruna göre daha kapsayıcı ve birleştirici olma iddiasındaki yeni Osmanlı düşüncesi resmî tarih yazımının tarihin bekleme odasında tuttuğu toplumsal kimlikler ve konular bu dönemde yeniden keşfedilmiştir. Farklı kimliklerin ifade alanı bulabileceği bir üst kimlik arayışı yeni-Osmanlıcılık düşüncesi doğrultusunda Osmanlı yönetim tecrübesini çoğulculuk ve hoşgörü perspektifinden sahiplenen seçici tarih yorumunu doğurmuştur (Tokdoğan, 2018: 65). Bu yıllarda Türkiye'de tarihçiliği yeni bir paradigma ile şekillendiren bir yönelim ortaya çıkmıştır. Sibel Bozdoğan ve Reşat Kasaba'nın derlediği *Rethinking Modernity and National Identity in Turkey* adlı eserde Kasaba'nın kaleme almış olduğu *Kemalist Certainties and Modern Ambiguities* başlıklı bölüm, post-Kemalist tarih yorumunun tutarlı bir değerlendirmesini içermektedir. Dünya genelinde milliyetçi kalkınmacılığın çöküşüyle eş zamanlı olarak küreselleşme eğilimleri ve pazarın yüksek teknolojileri de Türkiye'de kendine yer bulmuştur. Resmî ideolojinin modernleşme tekilliği ve paternalizmin bu dönemde siyaset ve kültür hayatında bir kontrol mekanizması olarak yetersizliği iyice anlaşılmıştır. Kasaba'nın deyimiyle "Kemalist kesinliklere" meydan okumalar daha yeni başlıyordu (Eissentat, 2014: 29). 18. yüzyılda başlayan Osmanlı modernleşmesini nisyan parantezine alan Jön Türk ve Kemalist tarih yorumuna bir reddiye olarak öne çıkan yeni-Osmanlıcılık tarih yorumu 1980'li yılların ortalarından itibaren giderek *counter-hegemonic* bir mahiyet taşımaya başlamıştır (Uzer, 2020: 279). Ancak bu noktada önemle altı çizilmesi gereken bir husus da İslamcı, muhafazakâr, sol ve liberal ideolojik çevrelerin yeni-Osmanlıcılık siyaset ve tarih tasavvurunu farklı şekillerde yorumlamış olmalarıdır. Sağ-muhafazakâr tarih yorumu tek parti döneminin tarih okumasına bir alternatif olarak Osmanlıcılık söyleme dayanarak Atatürk'ün karşısına yeni milli kahramanları vitrine çıkarırken sol ve liberal görüş, alt kimlikler ve tarihyazıcılığında tabu muamelesi gören konuları işlemiştir.

Aydınlar Ocağı ve *Marmara Kıraathanesi* çevresinde fikri olgunluğa kavuşan yeni-Osmanlıcılık söylem bu dönemin tarih metinlerinde yer bulmuştur. Doğan Gürpınar'a göre, *Nesil*, *Beyan* ve *Vadi* gibi yayınevleri başta olmak üzere dönemin muhafazakâr yayıncıları tarafından tasarlanarak popülerleştirilen nehir söyleşi

kitapları ve röportajların Osmanlı'dan Cumhuriyet'e uzanan bir gerilim hattını Hanedan-İttihat ve Terakki-CHP çizgisi diğer tarafta da Prens Sabahattin-İkinci Grup-Demokrat Parti çizgisi arasındaki dikotomi şeklinde izhar etmektedir (Gürpınar, 2013: 39). Yeni-Osmanlı tarih anlayışı aynı zamanda demokratinin amentüsü sayılan içerikler barındırmıştır. Yeni-Osmanlı tezleri içeren tarih anlayışının filizlenmesiyle beraber akademik ve popüler tarih yayıncılığında bir yayın patlaması yaşanacaktır. Atasoy Müftüoğlu'nun *Yeni Bir Tarih Şafağı* ve Etyen Mahçupyan'ın *Osmanlı'dan Postmoderniteye* başlıklı eserleri yeni dönemin tarih ve siyaset yorumu zemininde bir okuma yapmıştır. Ziya Nur Aksun, Ahmet Akgündüz, İhsan Süreyya Sırma, Mehmet Niyazi, Tuncer Baykara, Nabi Avcı ve Nilüfer Göle Cumhuriyetçi paradigmanın tarih okuması ile taban tabana zıt metinler telif etmişlerdir. Diğer yandan, Kemalist tarih yorumunun sathi değinmeler dışında yer ayırmadığı konular, yeni dönemin popüler tarih metinlerinin ana odağını oluşturmuştur. Mesut Yeğen, *İngiliz Belgelerinde Kürdistan 1918-1958* ve Taner Akçam, *Türk Ulusal Kimliği ve Ermeni Sorunu* künyeli eserlerin kaleme alınması etnik ve dinsel alt kimlikler üzerine 2000'li yıllarda başlayacak birikimin temelini oluşturmuştur. Keza, Baskın Oran, *Atatürk Milliyetçiliği- Resmî İdeoloji Dışı Bir İnceleme* adlı eserinde alt kimliklerin çerçeve dışında tutulduğu Atatürk milliyetçiliğine eleştirel bir yaklaşımda bulunmuştur. Akademiye yönelik baskıcı politikalara rağmen daha önceki dönemlerde tabu sayılan konular iştahla çalışılmaya başladı. Siyasal dizgede görülen farklılaşmanın da etkisiyle kentli burjuvazi İslam'ın geleneksel doğası üzerine çalışmaları teşvik etti. Toplumsal cinsiyet çalışmaları ile Kemalizm'in kadınlara özgürlük getirdiği şeklindeki tezler eleştirel açıdan tekrar ele alındı. Bu yükselen dalga başka alanlardaki çalışmalarla da devam etti. I. Dünya savaşından sonra nüfus hareketliliğini ele alan yarı akademik çalışmalar, Varlık Vergisi, Alevi ve Kürt kimliği çok sayıda basılan eserlere konu edilmiştir. Rifat Bali'nin abidevi eseri sayılan *Cumhuriyet Yıllarında Türkiye Yahudileri: Bir Türkleştirme Serüveni 1923-1945* adlı eseri Türkiye'de azınlık çalışmalarına öncülük etmiştir (Eissentat, 2014: 29).

Kemalist resmî tarih yorumunu yapı sökümüne uğratacak post-Kemalist tarihçi ve entelektüeller arasında sayabileceğimiz Taha Parla, Erik J. Zürcher, Mete Tunçay, Ayhan Aktar, Ahmet Yıldız, Nuray Mert, Çağlar Keyder, Levent Köker gibi isimler, akademik üretimleriyle tek parti döneminin siyasal yapı ve uygulamaları ile bunun Kemalist yorumuna derin itirazlarını ortaya koymuşlardır. Hollandalı tarihçi Erik J. Zürcher, doktora tezine dayanan *The Unionist Factor-The Role of the Committee of Union and Progress in the Turkish National Movement 1905-1926*, *Milli Mücadelede İttihatçılık* başlıklı eserinde kurtuluş Savaşı'nda İttihatçıların o tarihe dek önemsizleştirilmiş rollerini ortaya koymuştur. 1995'te yayımlanan *Turkey: A Modern History Modernleşen Türkiye'nin Tarihi* adlı kitabında ise yakın dönem Türkiye tarihinde kural haline gelmiş olan dönemselleştirmeyi ters yüz ederek 1908 ile 1950 yılları arasını Jön Türk dönemi olarak ele almıştır. Eser, bu yönüyle, Türkiye'de tarihyazımında tedrici bir çoğulculuğa da ilk itkisini veren kaynaklar arasındaki yerini almıştır.

1990'lı yıllarda küresel post-modernist hareketin etkisiyle de filizlenen Kemalizm sonrası tarih anlatısı ile Atatürk döneminin liberal demokrasinin

ilkelerine aykırı uygulamalarına dikkat çekilmiş, diğer yandan 1927 yılında kaleme alınmış Atatürk'ün *Nutuk* adlı eserinde yer verdiği tarihsel gerçekler akademi çevrelerinde eleştirel bir süzgeçten geçirilmiştir. Modern Türkiye'nin teşekkülünde dinin tanzim edici rolü bu dönemde sosyolojik araştırmalara konu edilmiştir. Kemalist tarih yorumunun karşı ideoloji olarak kodladığı İslam, tarihsel bir olgu olarak bu dönemde araştırmalara konu edilmiştir. 1991 yılında *Islam and Political Development in Turkey* başlıklı eserini yayımlayan Binnaz Toprak, siyasal ve toplumsal süreçlerde din olgusunu merkeze alan çalışmalara öncülük etmiştir. Bu kitabı, Şerif Mardin'in *Bediüzzaman Said Nursi Olayı- Modern Türkiye'de Din ve Toplumsal Değişim* adlı eseri takip etmiştir. Zafer Toprak'a göre seküler bilim çevrelerinin hisşını üzerine çeken Mardin, böylelikle Türkiye'de sosyoloji ve tarih araştırmalarında din olgusunu araştırma nesnesi olarak vaz eden bir geleneğe zemin kazandırmıştır (Toprak, 2017). Şerif Mardin'in bir yönüyle Türkiye'de modern tarihyazıcılığına yeni bir pencere açacak olan *Center-Periphery Relations: A Key to Turkish Politics?* (Daedalus, 102/1, 1973) adlı makalesi ile Wallerstein'in dünya sistemi teorisi ile Türkiye'yi geri kalmışlık sorunsalı etrafında değerlendiren sosyal bilimleri bir kısır döngüden çıkarmıştır. Edward Shils'ten mülhem *merkez-çevre* yaklaşımı ile Şerif Mardin, çoklu modernleşme tasavvurunun yaygınlaşmasına ön ayak olmuştur. Mardin buna göre, modernleşmeyi toplumun dinamizm ve mobilizasyonu ile bir elit yaratımı süreci olarak okumuştur (Toprak, 2013). Osmanlı ve Cumhuriyet modernleşmesi arasında süreklilik bağı kuran çalışmalarıyla temayüz eden Kemal Karpat'ın 2001'de telif ettiği *The Politization of Islam: Reconstructing, Identity, State, Faith, and Community in the Late Ottoman State (Studies in Middle Eastern History)*, *İslam'ın Siyasallaşması: Osmanlı Devleti'nin Son Döneminde Kimlik, Devlet, İnanç ve Cemaatin Yeniden Yapılandırılması* başlıklı çalışması Türkiye'de yaşanacak siyasal dönüşümün habercisi niteliğindedir.

Belirtmek gerekir ki 1990'ların başlarında anti-Kemalizm'den beslenen alternatif tarih yorumlarına irtifa kazandıracak hatırı sayılır bir birikim oluşmuş durumdaydı. Fikret Başkaya, *Paradigmanın İflası: Resmî İdeolojinin Eleştirisine Giriş* ve İdris Küçükömer, *Batılılaşma-Düzenin Yabancılaşması* künyeli eserler, post-Kemalist tezlerin temel dayanaklarını teşkil edecektir. Dolayısıyla Mete Tunçay, 1981 yılında post-Kemalist tarihçiliğin kurucu metinlerinden *Türkiye'de Tek Parti Yönetiminin Kurulması 1923-1931* başlıklı eserini kaleme alarak eleştirel/alternatif tarih tezlerine önemli bir katkı sağlamış oluyordu. Tek parti yönetiminin otoriter yönüne vurgu yapan Tunçay, "Türkiye'nin siyasal demokrasiyi 1920'lerde kaçırmış olabileceği" şeklindeki 2000'li yıllarda çokça sorulacak bir soruyu gündeme taşıyan ilk tarihçilerden biridir (Toprak, 2016: 42). Daha önce de değinildiği gibi, hâkim tarih görüşünün takılıp kaldığı lineer tarih yorumu Prens Sabahattin, İkinci Grup, Terakkiperver Cumhuriyet Fırkası ve Demokrat Parti arasında bir devamlılık ilişkisi kurarak siyasal tarihi karşıtlıklar üzerinden resmetme ezberine dayanıyordu. Ulusalcı tarih anlatısı, büyük ölçüde bu şablona uygun kalarak Birinci Meclis'te *İkinci Grubu* modernleşme karşıtı veya gerici gibi kalıplarla yorumlama eğiliminde olmuştur. Ahmet Demirel, 1984'te yayımlanan *Birinci Meclis'te Muhalefet: İkinci Grup* adlı eserinde İkinci Grup'a

mensup mebusları sosyal aidiyetleri, eğitim geçmişleri, bildikleri yabancı diller gibi parametrelerle değerlendirdiğinde bu konudaki yerleşik tarih yorumunu sarsıntıya uğratmıştır. Esasen, bu eser Türkiye’de tarihyazımının uzun dönemler boyunca göz ardı ettiği prosopografik çalışma yöntemini bir ölçüde ihtiva etmesiyle de ayrıksı bir nitelik taşımıştır. Bu noktada Frederick W. Frey’in *The Turkish Political Elite* adlı eserinin 1965 gibi nispeten erken bir tarihte yayınlanmış olmasına karşın Türkiye’de tarihçiliğin gidişatında tayin edici bir etki bırakmamıştır. Söz konusu eserin Türkçe tercümesinin ancak 2024 yılında yapılmış olması akademik çevrelerdeki kayıtsızlığı ortaya koymuştur (Frey, 2024). Benzer bir şekilde, Leslie L. Roos jr. ve Noralou P. Roos’a ait *Managers of Modernization: Organizations and Elites in Turkey, 1950-1969* başlıklı eser ile birlikte Erdemli üzerine yaptığı alan araştırmasını (Political Change in Rural Turkey) 1966’da yayımlayan Joseph S. Szyliowicz’in *Education and Modernization in the Middle East* Türkiye’de eğitim ve gençlik hareketleri üzerine kaleme aldığı diğer eserleri hak ettiği ilgiyi görmemiştir.

Türkiye’de tarih, sosyoloji, siyaset bilimi gibi sosyal bilimlerin çeşitli disiplinlerinde hâkim bir tema haline gelen post-Kemalizm’in yarattığı teyakkuz haline rağmen Cumhuriyetçi paradigmaya bağlılığını kamusal ve akademik mecralarda sürdüren sosyal bilimciler araştırmalarını yayımlamaya devam etmişlerdir. Ahmet Mumcu-Suna Kili, Tarık Zafer Tunaya, Zafer Toprak, Sina Akşın, Emre Kongar, Taner Timur, Özer Ozankaya, Ahmet Taner Kışlalı, Toktamış Ateş, Orhan Koloğlu, Bilal N. Şimşiri Server Tanilli, Yücel Özkaya, Çetin Yetkin, İlhan Tekeli ve Aykut Kansu gibi ilk çırpıda akla gelen isimler İttihat ve Terakki, Atatürk Türkiyesi ve tek parti dönemini konu alan eserleriyle post-Kemalist anlatıya karşı bir duruş sergilemişlerdir. 2023 yılında yaşamını yitiren Zafer Toprak’ın bu anlamda Cumhuriyet modernleşmesinin hakkıyla anlaşılmasında Meşrutiyet döneminin önemini vurgulamasıyla Tarık Zafer Tunaya’nın yaklaşımını sürdürmüştür. Süreklilik ve kopuş tartışmalarına dengeli ve özgün yaklaşımlar getiren Toprak, ilerlemeci ve modernleşme perspektifine bağlı kalmış, Londra’daki eğitimi sırasında fikirleriyle tanıştığı Eric Hobsbawm’ın etkisinde eserlerini yayımlamıştır (Karaömerlioğlu, 2023: 166). Post-Kemalist paradigma ve alternatif tarih tezleriyle arasına mesafe koyarak önemli eserlere imza atan Toprak’ın 1982 yılında Yurt Yayınları’ndan çıkan *Türkiye’de Milli İktisat (1908-1918)* adlı kitabı Feroz Ahmad’a göre “bu alanda son sözü söylemiştir.” Yaşamının son yıllarında bir kitap yazımı seferberliğine giren Toprak, *Türkiye’de Yeni Hayat: İnkılap ve Travma (1908-1928)*, *Darwin’den Dersim’e: Cumhuriyet ve Antropoloji*, *Türkiye’de Popülizm (1908-1923)*, *Türkiye’de Kadın Özgürlüğü ve Feminizm (1908- 1935)* ve *Türkiye’de İşçi Sınıfı (1908-1946)* başlıklı eserlerine ek olarak Atatürk-Kurucu Felsefenin Evrimi adlı biyografi eseri ile Türkiye’de tarihçilik adına önemli bir birikime imza atmıştır (Sert, 2018).

Zaman içerisinde Türkiye’de post-Kemalist kavramsallaştırmanın tartışmaya açıldığı görülmektedir. Geriye dönüp bakıldığında yakın dönem araştırmalarında 1908-1945 arasındaki devreye yoğun bir mesai ayrılmasına rağmen 1960 sonrası dönemde Türkiye’de yaşanan gelişmelerle ilgili oldukça sınırlı sayıda eser verildiği anlaşılmaktadır. İlker Aytürk’e göre, Türkiye’de dış

politikadaki aksaklıklardan demokrasi sorunlarına, azınlık hakları ile ilgili eleştiriler ve iktisadi kalkınma problemlerine kadar Türkiye'nin yaşadığı bütün sorunları tek parti döneminin patrimonyalizmine fatura eden post-Kemalist anlatının bu yönüyle tarihsel yanılgı/*historical fallacy* ile malul olduğu anlaşılmıştır (Aytürk, 2022: 41). Dolayısıyla geçmişin temize çekilmesi anlamında olmasa da Cumhuriyet Türkiye'si'nin daha serinkanlı analizlerle anlamlandırılması gerekliliği akademik ve popüler mecralarda tartışılmaya başlamıştır. Bu açıdan bakıldığında, post-Kemalist yazının müfrit temsilcilerinden Tanıl Bora'nın 2021'de yayımladığı *Hasan Ali Yücel* biyografisi ile birlikte Cumhuriyet'in 100. yılında İletişim Yayınları tarafından peş peşe basılan kitapların geçmişte anti-Kemalist vurgusu koyu olan yayınlar ile kıyaslandığında nispeten daha hayırhah ve ölçülü olduğu söylenebilir. Vahram Ter-Matevosyan, *Komünizm Gözünden Kemalizm-Türkiye'nin Dönüşümüne Sovyet Yaklaşımları*, Ertuğrul Meşe, *Mukaddesatçı Anti-Kemalizm-İslâmcıların Atatürk ve Cumhuriyet Algularının Sosyolojisi*, Ekin Kadir Selçuk (der.) *Kuruculuktan Daimi Muhalefete-CHP'nin 100 Yılı*, Müzeyyen Ezel Ünal, *Cumhuriyet'in Diplomatı Olmak-Erken Cumhuriyet Dönemi Büyükelçileri Üzerine Prosopografik Bir İnceleme*, Mehmet Ö. Alkan (der.) *Cumhuriyet: Asırlık Bir Muhasebe*, Alp Yenen-Erik Jan Zürcher (der.), *100 Kesitle Cumhuriyet Türkiye'si'nin 100 Yılı* ve İlker Aytürk-Berk Esen (der.) *Post-Post Kemalizm-Türkiye Çalışmalarında Yeni Arayışlar* gibi eserler, 2000'lerin başında zirveye erişen anti-Kemalist yayıncılığın gelinen noktada büyük ölçüde terkedildiğini ya da en basit ifadeyle yumuşadığını göstermektedir. Şükrü Hanioglu'nun 2023 yılında Türkçeye tercüme ettiği *Atatürk: Entelektüel Biyografi* adlı eserinin bu bakımdan ayrıksı bir yönü olduğu söylenebilir. Taner Akçam'a göre bu eser, post-Kemalizm ve post-post Kemalizm tartışmalarının temelsizliğini göstermekle birlikte aynı zamanda post-Kemalist duruşun da bir rövanşı görünümündedir (Akçam, 2024).

Sonuç

Türkiye'de tarihyazımının geniş bir birikimin üzerinde yükseldiğini ileri sürmek abartılı bir yorum olmayacaktır. Osmanlı Devleti'nde vakanüvislik geleneği her ne kadar sınırları belirlenmiş bir tarihçiliğe tekabül etmese de geçmişin kaydının tutulması gerekliliğine önem atfedildiğini ortaya koyması bakımından önemlidir. Modern tarih disiplininin ulus-devletlerin tarih sahnesine çıkmalarıyla birlikte adından söz ettirmeye başlaması siyasal ve küresel gelişmeler ile tarihyazımı arasındaki bağın inkâr edilemez bir boyutta olduğunu göstermektedir. Nitekim Osmanlı Devleti'nde resmî devlet ideolojisinin inşa edildiği II. Abdülhamid dönemi ve köklü siyasal gelişmelerin görüldüğü II. Meşrutiyet devrinde tarih bilimine değer atfedildiği açık bir şekilde görülmüştür. Osmanlı Devleti'nde kamusal eğitimin yaygınlaşmasıyla birlikte malumat-ı medeniye derslerine ek olarak tarih derslerinin okutulmaya başlaması ve yükseköğretim kurumlarının kurulmasıyla birlikte akademik tarihçiliğin gelişmesine zemin hazırlamıştır. Galatasaray Mekteb-i Sultanisi, Dârülfünun ve Mekteb-i Mülkiye gibi eğitim kurumlarının müfredatlarında yer bulan tarih dersleri bu alanda yetişen ve Osmanlı vakanüvist geleneğinden farklılaşan bir tarihçiliği doğurmuştur.

Dârülfünun'da ilk tarih bölümünün kurulmasından sonra bilimsel anlamda tarihçiliğin kök salmaya başladığı görülmektedir. Bu alanda yayın yapan ilk isimler, Cumhuriyet Türkiye'sinde tarihyazımının belli bir noktaya erişmesine katkı yapacaklardır.

Atatürk döneminde ortaya atılan Türk Tarih Tezi, tarihyazımının sınırlarını ve içeriğini büyük ölçüde belirlediği için bu dönemin bilimsel tarihçilik açısından kayda değer gelişmeler doğurduğu söylenemez. Türk tarihinin anlaşılmasına dönük çalışmalarda gözlenen tek seslilik bu durumu açıklamaktadır. Ancak belirtmek gerekir ki, erken Cumhuriyet döneminde tarih ve antropoloji gibi disiplinlere resmî düzeyde bir rağbet gösterilmesi dönem açısından bakıldığında küresel bir gerçekliğe de tekabül etmektedir.

Tarih biliminin dünyadaki gelişim aşamaları ve genel eğilimlere bakıldığında Türkiye'de tarihçiliğin dönemseller olarak farklı yöntemler ve konular etrafında şekillendiği daha iyi anlaşılacaktır. 1940'lı yıllara gelindiğinde Türkiye'de gelişip serpilen düşünce akımlarının en önemli dayanaklarını oluşturan tarih bilimi bu dönemde çoksesliliğe de imkân veren bir canlanmaya sahne olmuştur. Sıkça tekrar edilen kalıp yargıların aksine 1930'lu yıllardan itibaren Osmanlı tarihçiliği görece olarak gelişme imkânı bulmuştur. Bu yıllarda yazılan eserler seçmeci bir yaklaşımla Cumhuriyet'in kurucu felsefesi ve iddialarıyla çelişmeyecek konulara odaklanmıştır. Dârülfünun çevresi, Dil ve Tarih, Coğrafya Fakültesi ve Mülkiye geleneğinden gelen tarihçi akademisyenler Osmanlı/Türk tarihini aydınlatacak eserler vermişlerdir. Ancak Türkiye'de Batı orijinli tarih tezleri ve yöntemlerinin etkisine girmeye başlaması 1950'li yıllarla tarihlendirilebilmektedir. Tarihin Weberyen yorumuna bağlı tarih tartışmalarının Türkiye'de 1960'lı yıllara tekabül etmesi tesadüf değildir. Az gelişmişlik ve kalkınma sorunsalı etrafında Osmanlı tarihinin tartışılması ideolojilerin tarih disiplini ile arasındaki bağı göstermektedir. 1970'li yıllardan itibaren Wallerstein'in dünya sistemi teorisi ile Türkiye'de şekillenen tarihyazımında batı dışı toplumların modernleşme serüveni Doğu-Batı ikilemi çerçevesinde ele alınmıştır. NATO ittifakının Ortadoğu'ya doğru genişlediği Soğuk Savaş döneminde Batı'nın yeni müttefiki olan Türkiye'nin tarih ve sosyolojisinin daha iyi anlaşılması kaygısıyla kaleme alınan eserler, Türkiye çalışmaları alanında hatırı sayılır bir birikim oluşturmuştur. Donald Quateart, Halil İnalçık, Reşad Kasaba, Stanford Shaw, Rifa'at 'Ali Abou-El-Haj, Huricihan İslamoğlu, Linda Darling ve Çağlar Keyder gibi bilim insanları Osmanlı tarihinin sosyal ve iktisadi konuları üzerine kültür eserleri telif etmişlerdir.

Türkiye'de 1980'li yıllardan itibaren ortaya atılan yeni-Osmanlıcılık düşüncesi kendi düşünce evreni paralelinde bir tarihçiliği yaratmıştır. Osmanlı barışı, Osmanlı hoşgörüsü gibi anahtar kavramlarla içeriği belirlenen tarih metinleri Osmanlı coğrafyasında daha etkin bir dış politikaya entelektüel argümanlar kazandırma işlevine dayanıyordu. Bu yıllarda tarihyazımında görülen çokseslilik beraberinde içerik açısından zengin bir tarihçiliği getirmiştir. Hiç şüphesiz Cumhuriyet'in kuruluş paradigmasına bağlı resmi tarih anlatısı da bu dönemden itibaren yapı sökümüne uğratılmıştır. Ancak gelinen süreçte alternatif

tarih tezleri şeklinde zuhur eden post-Kemalist anlatının da kendi içinde teleolojik bir yapıya bürünmesi yeni bir paradigmayı gerekli kılan koşulları yaratmıştır. Bu noktada, inkılâp ideolojisine bağlı tarihçilerin de akademik üretimlerini ve kamusal görünürlüklerini devam ettirdikleri koşullarda post-Kemalizm'in tarih tasavvuruna meydan okuyan eserlerin yaygın bir şekilde üretilmesi, Türkiye'de siyasal, ideolojik ve toplumsal gidişatın bir çıktısı olarak kabul edilebilir.

Etik Beyanı: Bu çalışma etik ve telif kurallarına uygun olarak yürütülmüştür. Arşiv belgeleri ve literatür kaynakları üzerinden yürütülen bu çalışma etik kurul onayı gerektirmemektedir.

Çıkar Çatışması Beyanı: Yazar, çıkar çatışması olmadığını beyan eder.

Destek ve Teşekkür Beyanı: Bu araştırmayı desteklemek için dış fon kullanılmamıştır.

Kaynakça

- Acar, S. (2021). *Zeki Velidi Togan: İlmi hayatı-eserleri-siyasi faaliyetleri, hatıraları*. İstanbul: Kronik.
- Akçam, T. (2024, Temmuz 4). Hanioglu'nun Atatürk - Entelektüel Biyografi'si üzerine (II): Şefli bir İttihat ve Terakki Partisi'nin ebedi şefi. *K24*. <https://www.k24kitap.org/hanioglunun-ataturk-entelektuel-biyografisi-uzerine-ii-sefli-bir-ittihat-ve-terakki-partisinin-ebedi-sefi-4696>
- Akkurt, H. (2020). *Türkiye solunda Osmanlı toplum yapısı tartışmaları*. Ankara: İmge.
- Akman, Ş. T. (2011). Türk tarih tezi bağlamında erken cumhuriyet dönemi resmî tarih yazımının ideolojik ve politik karakteri. *Hacettepe Hukuk Fakültesi Dergisi*, 1(1), 80-109.
- Aytürk, İ. (2022). Post-post Kemalizm: Yeni bir paradigmayı beklerken. İ. Aytürk, ve B. Esen (Ed.), *Post-post Kemalizm- Türkiye çalışmalarında yeni arayışlar* (ss. 23-51). İstanbul: İletişim.
- Babaoğlu, R. (2023). Muhafazakar İslamcı düşüncede Lozan algısı. E. Malkoç (Ed.), *100. yılında Lozan Barış Antlaşması* (ss. 514-534). İstanbul: İstanbul Kültür ve Sanat.
- Bilgin, N. (2013). *Tarih ve kolektif bellek*. İstanbul: Bağlam.
- Çınar, M. ve Sezgin, İ. (2013). Islamist political engagement in the early years of multi-party politics in Turkey: 1945-60. *Turkish Studies*, 2(14), ss. 329-345.
- Danforth, N. (2014). Multi-purpose empire: Ottoman history in republican Turkey. *Middle Eastern Studies*, 50(4), ss. 655-678.
- Eissantat, H. (2014). Children of Özal: The new face of Turkish studies. *Journal of the Ottoman and Turkish Association*, 1(2), ss. 23-35.

- Emrence, C. (2007). Three waves of late Ottoman historiography, 1850-2007. *Middle East Studies Association Bulletin*, 41(2), ss. 137-151.
- Ersanlı, B. (1985). Birinci Türk Tarih Kongresi 1932: Türkçülükten yurttaşlığa. *Toplum ve Bilim*, 31(39), ss. 81-104.
- Ersanlı, B. (2002). The Ottoman Empire in the historiography of the Kemalist era: a theory of fatal decline. F. Adanır ve S. Faroqhi (Ed.), *The Ottoman Empire and its heritage: Politics, society and economy* (ss. 115-155). Leiden: Brill.
- Ersanlı, B. (2011). *İktidar ve tarih: Türkiye'de "Resmi Tarih" tezinin oluşumu (1929-1937)*. İstanbul: İletişim.
- Frey, F. W. (2024). *Türk siyasal eliti*. (F. Santur, Çev.) İstanbul: Selenge.
- Gürpınar, D. (2012). The politics of memoirs and memoir-publishing in twentieth century Turkey. *Turkish Studies*, 3(13), ss. 537-557.
- Gürpınar, D. (2013). *Düne veda Türkiye'de liberalizm ve demokrasi (1980-2010)*. İstanbul: Etkileşim.
- I. Türk Tarih Kongresi. (1932). İkinci oturuş (s. 376-389). Erişim (11.8.2024) <https://ttk.gov.tr/i-turk-tarih-kongresi-02-11-Temmuz-1932-ankara/>
- In Memory of Donald Quataert (1941-2011). (2011). *New perspectives on Turkey*(44), ss. 5-11.
- İrem, N. (2002). Cumhuriyetçi muhafazakarlık, seferber edici modernlik ve 'diğer Batı' düşüncesi. *Ankara Üniversitesi SBF Dergisi*, 57(2), ss. 41-60.
- Kafadar, C. ve Karateke, H. (2011). Late Ottoman and early republican Turkish historical writing. Stuart Macintyre, J. Manguashca ve A. Pók (Ed.), *The Oxford History of Historical Writing Volume 4: 1800-1945* (ss. 559-578). Oxford: Oxford University.
- Kara, S. (2004). Milli tarih anlayışının romantik devri: Cumhuriyetin ilk yılları. *A.Ü. Türkiyat Araştırmaları Enstitüsü Dergisi*, (23), ss. 319-334.
- Karaömerlioğlu, M. A. (2023). Zafer Toprak: Seçkin bir tarihçi, akademisyen ve entelektüelin ardından. *Toplumsal Tarih Akademi*, ss. 165-170.
- Kaya, R., Özdemir, Y. ve Şimşek, U. (2004). Genç Cumhuriyet ve oluşturulmaya çalışılan tarih bilinci. *Kazım Karabekir Eğitim Fakültesi Dergisi*, (9), ss. 271-281.
- Klein, J. (2022). Rifa'at 'Ali Abou-El-Haj (1933-2022). *Osmanlı Araştırmaları/The Journal of Ottoman Studies*, (LX), ss. 253-257.
- Koçak, C. (2023). Cumhuriyet'in tarihyazımı ya da 'herkesin tarihi kendine'. *Türkiye Günlüğü*, (156), ss. 87-91.
- Köksal, Y. (2010). Tanzimat ve tarih yazımı. *Doğu Batı* (Osmanlılar I, 51), ss. 193-214.
- Malkoç, E. (2014). *Cumhuriyet'ten Büyük Söylev'e Ankara İstanbul ikilemi (1923-1927)*. İstanbul: Der.

- Mert, N. (2008-2009). Cumhuriyet tarihini yeniden okumak. *Doğu Batı*, (47), 123-139.
- Obuz, Ö. (2018). *Türk Rönesansı'nın peşinde bir aydın: İsmayıl Hakkı Baltacıoğlu*. İstanbul: Libra.
- Ölmez, A. (2023). II. Abdülhamid döneminden günümüze Osmanlı eğitim tarihi yazıcılığı ve genel eğilimler. A. Ölmez (Ed.), *Osmanlı'da Maarif: Kişiler, Anlatılar, Kurumlar* (ss. 11-39). İstanbul: Ketebe.
- Önder, S. ve Baydemir, A. (2005). Türk sinemasının gelişimi (1895-1939). *Eskişehir Osmangazi Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*, 6(2), ss. 113-135.
- Örnek, C. (2012). From analysis to policy: Turkish studies in the 1950s and the diplomacy of ideas. *Middle Eastern Studies*, 48(6), ss. 941-959.
- Özcan, A. (2023). Cumhuriyetin yüzüncü yıl dönümünde yüz yıllık tarihçiliğimiz. *bitig Edebiyat Fakültesi Dergisi*, 3(6), ss. 153-170.
- Philliou, C. (2011). When the clocks strikes twelve: The inception of the Ottoman past in early republican Turkey. *Comparative Studies of South Asia, Africa and the Middle East*, 31(1), ss. 172-182.
- Quateart, D. ve Sayarı, S. (2003). *Turkish studies in the United States*. Bloomington: Indiana University.
- Reed, H. A. (1997). Perspectives on the evolution of Turkish studies in North America since 1946. *Middle East Journal*, 51(1), ss. 15-31.
- Schull, K. F. (2014). The impact of Donald Quataert's "history from below" on Ottoman and Turkish studies. *Comparative Studies of South Asia, Africa and the Middle East*, 34(1), ss. 126-128.
- Sert, H. (2018). Post-Kemalist anlatıya yönelik kararlı bir itiraz: Zafer Toprak'ın 1908-1946 dönemi Türkiye tarihi tasviri. *Tezkire*, (64), ss. 83-103.
- Sönmez, E. (2021). A past to be forgotten? Writing Ottoman history in early republican Turkey. *British Journal of Middle Eastern Studies*, 48(4), ss. 753-769.
- Şakiroğlu, M. (1984). Atatürk ve tarih çalışmaları. *Toplumsal Tarih*(11), ss. 10-15.
- Şirin, İ. (2023). Cumhuriyet dönemi Osmanlı tarihi çalışmalarına eleştirel bir katkı. *Türkiye Günlüğü*, (156), ss.118-134.
- Şimşek, A. (2017). Giriş. *Türkiye'de akademik tarihçilik* (ss. 7-25). İstanbul: Kronik.
- Şimşek, A. ve Akbaş, E. (2023). *Tevarih'ten tarihe popülerden kültür endüstrisine*. İstanbul: İstanbul Büyükşehir Belediyesi Kütüphane ve Müzeler Müdürlüğü.
- Taştan, Y. K. (2013). Mehmed Fuad Köprülü. Y. K. Taştan (Ed.), *Vakıfların Hukuki Mahiyeti* (ss. 15-175). Ankara: Vakıflar Genel Müdürlüğü.
- Tokdoğan, N. (2018). *Yeni Osmanlıcılık hınç, nostalji, narsizm*. İstanbul: İletişim.

- Toprak, Z. (1986). Osmanlı tarihyazıcılığının evrimi üstüne düşünceler. (Ed.) S. Ataüz, *Türkiye'de Sosyal Bilim Araştırmalarının Gelişimi* (ss. 419-429). Ankara: Türkiye Sosyal Bilimler Derneği.
- Toprak, Z. (2011). Âdem-Hâvva'dan Homo-Alpinus'a Eugene Pittard, Antropoloji ve Türk Tarih Tezi. *Toplumsal Tarih*, (206), ss. 16-29.
- Toprak, Z. (2012). Erken cumhuriyet döneminde Türkiye'de tarihçilik. *Bugünün Bilgileriyle Kemal'in Türkiye'si - La Turquie Kamâlîste* (ss. 176-181). İstanbul.
- Toprak, Z. (2012). Türkiye'de çağdaş tarihçilik ve Eric Hobsbawm faktörü. *Toplumsal Tarih*, ss. 36-49.
- Toprak, Z. (2013, Temmuz). Şerif Mardin ve bilimi: Çoğulcu bir modernleşme. *Toplumsal Tarih*, (235), ss. 58-63.
- Toprak, Z. (2016). Tek-Parti yönetiminin kurulmasının yayımlanış öyküsü. *Toplumsal Tarih*, (271), ss. 40-43.
- Toprak, Z. (2017, Ağustos 10). Seküler bilim çevresi Şerif Mardin'e haksızlık etti. (K. Par, Röportaj Yapan) Habertürk.
- Toumarkine, A. (2021). Coming to terms with the imperial legacy and the violence of war: Turkish historiography of World War I between autarchy and a plurality of voices, 1914-2019. (Ed.) C. Cornelissen ve A. Weinrich (Eds.), *The historiography of World War I from 1918 to the Present* (ss. 368-408). Berghahn.
- Uzer, U. (2020). Conservative narrative: Contemporary Neo-Ottomanist approaches in Turkish politics. *Middle East Critique*, 29(3), ss. 275-290.
- Ünal, M. A. (2006). Tarihçiler ve Türk milliyetçiliğine katkıları: Yılmaz Öztuna. *Muhafazakar Düşünce*, 2(8), ss. 113-122.
- Yavuz, H. (2016). Social and intellectual origins of Neo-Ottomanism: Searching for a Post-National vision. *Die Welt Des Islams*, (56), ss. 438-465.
- Yaycıoğlu, A. (2023). İmparatorluk ve cumhuriyet: Devamlılık ve kopuşun ötesine yönelik bir deneme. T. Bora (Ed.), *Siyasi düşüncelerin bir muhasebesi* (ss. 1-39). İstanbul: Tarih Vakfı Yurt.
- Yetkin, Ç. (2019). *Karşı devrim, 1946-1950*. İstanbul: Kilit.
- Yıldırım, E. E. (2014). İnönü döneminin 'resmi olmayan' tarihi muhafazakarların dün algısı. *Turkish Studies*, 4(9), ss. 1199-1216.
- Yıldız, A. (2001). *Ne mutlu Türküm diyene" Türk ulusal kimliğinin etno-seküler sınırları (1919-1938)*. İstanbul: İletişim.
- Zürcher, E. J. (2009). *Savaş, devrim ve uluslaşma:: Türkiye tarihinde geçiş dönemi (1908-1928)*. İstanbul: İstanbul Bilgi Üniversitesi.
- Zürcher, E. J. (2024). *Meşrutiyet'ten Cumhuriyet'e tarih, toplum ve siyaset*. İstanbul: İletişim.